

Muunlajiset eläimet kansalaisina

Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan *Zoopolis* Nancy Fraserin
oikeudenmukaisuusteorian valossa

Jenna Väliiviita
Kandidaatintutkielma
Valtio-oppi
Turun yliopisto
Kevät 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaan tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

JENNA VÄLIVIITA: Muunlajiset eläimet kansalaisina. Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan

Zoopolis Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteorian valossa

Kandidaatintutkielma, 34 s.

Valtio-oppi

Kevät 2025

Eläinaiheita tutkitaan yhteiskuntatieteissä enenevässä määrin. Tunnustusteorian näkökulmasta eläinten yhteiskunnallista asemaa ei ole kuitenkaan juurikaan vielä tutkittu, vaikka eläinten tunnustamisen mahdollisuus on tutkimuskirjallisuudessa noteerattu.

Tämän tutkielman tarkoitus on tutkia, miten domestikoitujen eläinten yhteiskunnallinen asema jäsentyy tunnustusteorian näkökulmasta. Tähän ryhdyttiin analysoimalla teorialähtöisen sisällönanalyysin avulla Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan teosta Zoopolis, jota on pidetty yhtenä keskeisistä kuluvalle vuosituhannella kirjoitetuista yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen teoksista. Zoopoliksessa esitellään yhteiskuntamalli, jossa domestikoidut eläimet tunnustetaan tasavertaisiksi kansalaisiksi, joilla on oikeus saada intressinsä poliittisesti edustetuiksi. Teos edustaa eläinetiikan poliittista käännettä, jolla tarkoitetaan painopisteen siirtämistä yksilötason moraalisisista valinnoista poliittisiin instituutioihin.

Tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodostaa Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoria, joka asettuu tunnustusteoriaperinteen jatkumoon. Fraser on tunnustusteorian keskeinen kriitikko ja kehittäjä, joka irtautuu teoriaperinteen psykologisista painotuksista ja korostaa laajaa ymmärrystä oikeudenmukaisuudesta. Fraserin mukaan oikeudenmukaisuus rakentuu kulttuurisesta, taloudellisesta ja poliittisesta ulottuvuudesta, jotka ovat itsenäisiä mutta alituisessa vuorovaikutuksessa keskenään. Tyypillisesti tunnustusteoreetikoiden fokus on ollut ihmiskeskeisissä kysymyksissä. Fraser ei tee tähän poikkeusta, mutta hänen muotoiluun on tulkittu siten, että se mahdollistaa myös luonnon sisällyttämisen oikeudenmukaisuuskeskusteluun.

Analyysissa tutkittiin, onko Zoopoliksen ja Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteorian välillä yhtäläisyyksiä sekä millaisia yhtäläisyydet ovat. Aineistosta etsittiin kohtia, joissa Donaldsonin ja Kymlickan ajattelussa ilmenee vastaavuuksia Fraserin oikeudenmukaisuusteorian kanssa. Vastaavuuksien nähdään ilmentävän samankaltaista ymmärrystä yhteiskunnallisten epäoikeudenmukaisuuksien syistä ja ilmenemismuodoista teorioiden välillä. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Fraserin oikeudenmukaisuusteoria laajenee melko luontevasti myös eläimiä koskeviin oikeudenmukaisuuskysymyksiin.

Asiasanat: tunnustus, kansalaisuus, eläimet, Nancy Fraser, Sue Donaldson, Will Kymlicka, oikeudenmukaisuus

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. TUNNUSTUKSEN KÄSITE.....	5
2.1 Hegel ja kamppailu tunnustuksesta	6
2.2 Honnethin tunnustuksen monismi	7
3. NANCY FRASERIN OIKEUDENMUKAISUUSTEORIA	9
3.1 Perspektiivinen dualismi	9
3.2 Tunnustuksen statusmalli.....	12
3.3 Oikeudenmukaisuuden poliittinen ulottuvuus	13
3.4 Fraser ja muunlajisten eläinten tunnustamisen mahdollisuus	16
4. TUTKIELMAN MENETELMÄ.....	17
5. OIKEUDENMUKAISUUDEN ULOTTUVUUDET <i>ZOOPOLIKSESSA</i>	19
5.1 Kulttuurinen ulottuvuus.....	21
5.2 Taloudellinen ulottuvuus	24
5.3 Poliittinen ulottuvuus	25
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	29
7. LÄHTEET	32

1. Johdanto

Viime vuosikymmenten aikana eläinaiheet, tarkemmin muunlajiset eläimet¹ ihmisen toiminnan ja vallankäytön kohteina, ovat vakiinnuttaneet paikkansa yhteiskuntatieteilijöiden ja politiikan teoreetikoiden tutkimuskohteina. Herännyt kiinnostus on ollut kasvavaa, ja sittemmin on alettu puhua eläinetiikan poliittisesta käänteestä. Tällä tarkoitetaan tutkimuksellisen painopisteen siirtymistä yksilön henkilökohtaisia valintoja painottavasta moraalifilosofiasta oikeudenmukaisuuden käsitteistöön, poliittisen alueelle. Mikäli eläimet katsotaan kuuluvaksi oikeudenmukaisuuden piiriin, nousevat kiinnostuksen kohteiksi kansalaisten tai kuluttajien elämäntapavalintojen sijaan valtion sekä poliittisten ja sosiaalisten instituutioiden rakenne ja toiminta. (Garner & O’Sullivan 2016.)

Poliittinen käänne näkyy paitsi politiikan teorian käsitteiden, ideoiden ja teorioiden lisääntyneenä käyttönä eläinkysymyksiä käsiteltäessä, myös siinä, että oppialan tutkijat ovat entistä kiinnostuneempia muiden eläinten intressien sisällyttämisestä demokraattisiin käytäntöihin (mt., 1–2). Poliittisen käänteen laajuudesta on myös varautuneempia näkemyksiä. Niin ikään vuonna 2016 Judith Grant ja Vincent G. Jungkunz (s. 8) kirjoittavat, että vaikka eläintutkimuksen akateeminen asema on vakiintunut, valikoituu eläinten kohtelu politiikan teoreetikoiden tarkastelun keskiöön edelleen harvoin. Schmitz (2016, 33) näkee eläinetiikan poliittisen käänteen käynnistyneen verrattain myöhään: monissa muissa yhteyksissä, kuten ympäristö- tai tasa-arvoasioissa, on pidetty jo pitkään selvänä, ettei kysymyksistä voi keskustella vain yksilöiden moraalivalintojen näkökulmasta, vaan ne on nähtävä myös poliittisen päätöksenteon kontekstissa.

Näkemyksen kahtalaisuus kielii jo itsessään siitä, että tarvetta yhteiskuntatieteelliselle eläintutkimukselle on edelleen. Ylipäättään paine arvioida tarkemmin eläinten käytön oikeutusta kasvaa. Eläinten mielellisiä kykyjä ja tuntevuutta koskeva tutkimustieto on lisääntynyt ja karttuu alati (ks. esim. Telkänranta 2020)², ja lisäksi teollisen eläintuotannon maankäyttö ja tuotantopäästöt

¹ Käsite ”muunlajinen eläin” nojaa kriittisen eläintutkimuksen perinteeseen, jossa lähtökohtana on lajien välisten valtarakenteiden analyysi ja purkaminen. Käsitteen käytön tarkoituksena on alleviivata ja kyseenalaistaa ihmisen ja muiden eläinten välille tuotettua ehdotonta erontekoa ja ihmisen ylemmyyttä (Kriittisen eläintutkimuksen verkosto s.a.) sekä problematisoida erotteluun liittyvää ajatusta eläinten absoluuttisesta toiseudesta (Ruonakoski 2011, 15). Englanninkielisissä yhteyksissä termi ”*nonhuman animals*” on vakiintunut melko yleiseen käyttöön, kun taas suomeksi termistö vaihtelee enemmän ja kirjoittajasta riippuen saatetaan puhua myös vieraslajisista, toisenlajisista, toislajisista tai ei-inhimillisistä eläimistä. Jatkossa puhun toiston välttämiseksi lyhyemmin myös ”muista eläimistä” tai vain eläimistä.

² Nykytieteen käsityksen mukaan kehittyneet mielelliset kyvyt, kuten uskomukset, tunteet, muisti ja intentionaalisuus, ovat levinneet laajalle eläinkuntaan. Lisäksi tiedetään, että ihminen ei ole ainoa eläin, jolla on tietoisuus tai kyky

vauhdittavat ilmastokriisiä ja ovat yhteydessä luonnonvaraisten lajien vähenemiseen. Globaalilla tasolla eläintuotannon kasvu on ollut räjähdysmäistä 1950-luvun jälkeen (Kaarlenkaski & Latva 2022). Nykypäivänä maapallolla elävien nisäkkäiden biomassasta vain neljä prosenttia on luonnonvaraisia eläimiä, kun taas tuotantoeläinten osuus kipuaa 60 prosenttiin (Bar-On ym. 2018).

Yksi teoriaperinne, jossa eläinkysymykset yhä odottavat käsittelyään, on tunnustusteoriaperinne³. Tunnustusteoreettiset lähestymistavat ovat viime vuosikymmeninä nousseet yhdeksi keskeisistä tavoista ymmärtää yhteiskunnallisia ilmiöitä. Tunnustuksen (engl. *recognition*) historia ulottuu aina Rousseau'hon ja Hegeliin saakka, mutta käsite koki 1990-luvulla uuden tulemisensa, kun tunnustusajattelun nykyklassikot Charles Taylor ja Axel Honneth julkaisivat aiheesta tahoillaan. Sittemmin tunnustusteoreettiseen keskusteluun ovat osallistuneet lukuisat nimekkäät teoretikot, kuten Judith Butler, Jacques Rancière sekä Nancy Fraser, jonka tunnustusta ja oikeudenmukaisuutta koskevaan ajatteluun tässä tutkielmassa perehdytään tarkemmin.

Tunnustusteoreetikoiden fokuksessa ovat kautta linjan olleet ihmiskeskeiset kysymykset, kuten esimerkiksi monikulttuurisuus- ja identiteetti-, mutta myös kansainväliseen järjestelmään ja konfliktinratkaisuun liittyvät kysymykset. Ihmiskeskeisyys on luontevaa, sillä tunnustusteoria on pitkään ollut psykologisesti ja identitäärisesti painottunutta, joskin sittemmin sen tuoreimmat sovellutukset ovat laajentuneet käsittelemään esimerkiksi ihmisen luontosuhdetta koskevia kysymyksiä. Näissä yhteyksissä eläimet ovat esiintyneet ennen kaikkea mainintojen tasolla, osana muuta luontoa (ks. esim. Schlosberg 2007). Nimenomaisesti eläimiin keskittyvälle eritellymmälle tarkastelulle on kuitenkin perusteltua tarvetta, sillä eläinten tuntoisuus, eli kyky tuntea esimerkiksi kipua, erilaisia tunteita tai elämänlaatu jonkinlaisena, asettaa niiden kohtelulle sellaisia moraalisia erityisvaatimuksia, jotka väistämättä poikkeavat niistä, joita muun luonnon, kuten kasvikunnan tai ekosysteemien, suhteen tulee asettaa.

Tunnustusteorian soveltuvuus ja potentiaali eläinkysymysten käsittelyssä on noteerattu. Teea Kortetmäki toteaa luontosuhteiden ja luonnon tunnustamista käsittelevässä artikkelissaan (2020, 242), että (tiettyjen) eläinten tunnustaminen on syytä erottaa omaksi kysymyksekseen luonnon tunnustamisesta ja ettei tätä aihetta ole vielä käsitelty juuri lainkaan, vaikka hänestä ”kysymys on kiinnostava myös hegeliläisen persoonien välisen tunnustuksen näkökulmasta” (Hegelin

intentionaaliseen toimintaan, vaan näitä ominaisuuksia synnyttäviä aivojen ja hermostojen rakenteita on kaikilla nisäkkäillä ja linnuilla. (Telkänranta 2020, 57–58.)

³ Suomenkielisessä kirjallisuudessa tähän muodostaa poikkeuksen Sanna Karhun artikkeli, jossa hän tarkastelee eläinten tunnustamisen mahdollisuutta Judith Butlerin prekaariuden käsitteen kautta (Karhu 2020).

tunnustuskäsityksestä ks. luku 2.1). Eläinten tunnustamisen suhteen voidaan siis puhua tutkimuksellisesta aukosta – eläinetiikan poliittinen käänne ei ole vielä saavuttanut tunnustuksen politiikkaa. Tämän aukon havaitseminen on käsillä olevan tutkielman lähtöpiste.

Kiinnostukseni kohdistuu siihen, miten muunlajisten eläinten, etenkin tuotannossa käytettävien eläinten, yhteiskunnallinen asema jäsentyy tunnustusteorian näkökulmasta. Vaikka tunnustuksen käsitteistöä ei olekaan eläinkysymyksiin liiemmin sovellettu, eivät eläinetiikan poliittinen käänne ja tunnustuksen politiikka välttämättä ole perin vieraita toisilleen. Päinvastoin, pyrkimyksissä integroida eläinten oikeuksia osaksi demokraattista järjestelmää vaikuttaisi olevan yhtäläisyyksiä tunnustuksen logiikkaan: nykytilanteessa, esimerkiksi tuotantoeläiminä, tietoiset ja tuntoiset yksilöt tulevat kohdelluiksi kaltoin, siis puutteellisesti tunnustetuiksi (engl. *misrecognition*). Tämän tutkielman tarkoitus on syventyä näihin ounasteltuihin yhtäläisyyksiin ja selvittää, missä määrin niitä esiintyy ja millaisia ne ovat. Näin tehdessään tutkielma samalla operoi sillä alueella, joka Kortetmäen arvion mukaan on vähän tutkittu, eli eläinkysymyksen ja tunnustusteorian risteymäkohdassa. Voi odottaa, kuten Kortetmäki ylempänä lainatussa kohdassa vihjaa, että tunnustuksen soveltaminen eläinkysymyksiin tuo niiden käsittelyyn teoreettista lisäarvoa. Lisäksi laajentamalla tunnustusteoreettinen tarkastelu myös muihin lajeihin on mahdollista haastaa teoriaperinteen ihmiskeskeisyys.

Tutkielman aineisto on Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan kirja *Zoopolis* (2011), jota pidetään yhtenä eläinetiikan poliittisen käänteen keskeisenä teoksena.⁴ Kirjassa luodaan liberaaleihin yksilöoikeuksiin kiinnittyvä malli siitä, miten muunlajiset eläimet voitaisiin integroida osaksi nykymuotoista valtiojärjestystä. Kirjoittajat esittelevät kansalaisuusmallin, joka pohjautuu Kymlickan ryhmäoikeuksien (*group differentiated rights*) käsitteeseen ja pyrkii yhdistämään liberaalit, universaalit yksilöoikeudet ajasta ja paikasta riippuvaisiin relationaalsiin eli suhteellisiin oikeuksiin. *Zoopoliksen* keskeinen ehdotus on, että ihmiset ja domestikoidut eläimet muodostavat keskenään tasaveroisen poliittisen yhteisön, johon domestikoidut eläimet sisällytetään kansalaisina, joilla on yhtäläinen oikeus saada intressinsä edustetuiksi. (Donaldson & Kymlicka 2011.)

⁴ Sue Donaldson (s. 1962) on filosofi Queensin yliopistossa Kanadassa, ja hän on julkaissut etenkin eläinfilosofiaan ja eläinten kansalaisuuteen liittyvistä aiheista. Will Kymlicka (s. 1962) toimii poliittisen filosofian professorina samaisessa yliopistossa. Hän on julkaissut vuodesta 1988 ja on työssään keskittynyt demokratiaan ja diversiteettiin liittyviin kysymyksiin. Esimerkiksi teos *Multicultural Citizenship* vuodelta 1995 tarkastelee oikeudenmukaisuuden toteutumisen mahdollisuuksia ja ehtoja monikulttuurisessa yhteiskunnassa. *Zoopoliksen* ilmestymisen jälkeen eläinaiheet ovat nousseet hänen tuotantonsa ytimeen monikulttuurisuuskysymysten rinnalle.

Domestikoiduilla eläimillä tarkoitetaan niitä eläimiä, jotka historian saatossa ovat tulleet pääasiassa riippuvaisiksi ihmisen tarjoamasta ruoasta ja suojasta.

Zoopolis on toistuva viittauskohde 2010- ja 2020-luvun yhteiskunnallisen eläintutkimuksen teksteissä, ja esimerkiksi Garner ja O’Sullivan (2016, 5) nimeävät sen eläinetiikan poliittisen kääntein merkittävimmäksi yksittäiseksi kontribuutioksi. Teos on kirjoittanut paljon sekä kritiikkiä että sen lähtökohdista ammentavia jatkokehittelyjä. Keskustelun vilkkaus johtunee siitä, että *Zoopolista* on pidetty omaperäisenä ratkaisuehdotuksena eläinkysymykseen, sillä se korostaa kansalaisuutta sekä suhteellisia ja historiallisesti määräytyneitä velvollisuuksia oikeuksien perustana (Grant & Jungkunz 2016, 9). Myös Donaldson ja Kymlicka itse pitävät kansalaisuusmalliaan uutena avauksena. Heidän mukaansa perinteinen eläinoikeusteoria ei ole riittävästi keskittynyt sellaisten mallien luomiseen, jotka huomioisivat ihmisten ja eläinten vuorovaikutuksen väistämättömyyden, vaan ihanteena on ollut rauhaan jättämisen ajatus, jonka Donaldson ja Kymlicka torjuvat epärealistisena. (Donaldson & Kymlicka 2011.) Merkittävyytensä vuoksi *Zoopolis* on valikoitunut myös tämän tutkielman aineistoksi.

Tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodostaa Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoria. Fraser (s. 1947) on yhdysvaltalainen kriittisen koulukunnan teoretikko sekä yksi tunnustusteorian merkittävimmistä kriitikoista ja kehittäjistä. Fraserin oikeudenmukaisuusteoria⁵ ponnistaa Honnethin tunnustuksen monismin kritiikistä ja on osin reaktio koko teoriaperinteen persoonakeskeisyydelle, joka oli jo Hegelin muotoilulle tunnusomainen piirre. Fraserin kritiikin ydin on kiistää Honnethin näkemys siitä, että kaikki yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden muodot voidaan palauttaa ihmisten välisiin tunnustussuhteisiin. Tämän sijaan oikeudenmukaisuudella on kaksi ulottuvuutta, tunnustus ja uudelleenjako (engl. *redistribution*), jotka molemmat ovat perustavanlaatuisia ja yhtä merkitseviä. Myöhemmin Fraser esittelee vielä oikeudenmukaisuuden kolmannen, poliittisen ulottuvuuden, jota on sittemmin tulkittu niin, että se mahdollistaa luonnon sisällyttämisen oikeudenmukaisuuskeskusteluun (Huttunen 2020, 182). Näin ollen Fraserin teoria palvelee tämän tutkielman tarkoitusta, joka on kartoittaa tunnustusteorian ja eläinetiikan poliittisen kääntein

⁵ Puhun nimenomaan Fraserin ”oikeudenmukaisuusteoriasta” ”tunnustusteorian” sijaan, sillä tunnustus on Fraserille yksi oikeudenmukaisuuden kolmesta ulottuvuudesta taloudellisen ja poliittisen ulottuvuuden ohella. Oikeudenmukaisuusteoria viittaa Fraserin oikeudenmukaisuutta koskevaan ajatteluun kokonaisuudessaan, kun taas Fraserin tunnustuskäsityksestä puhutaan silloin, kun käsitellään hänen oikeudenmukaisuusteoriensa tunnustusta koskevaa ajattelua. Fraser sijoitetaan kolmijako-opistaan huolimatta osaksi tunnustusteoriaperinteen jatkumoa (esim. Thompson 2006, Hirvonen 2020).

yhtäläisyyksiä ja tätä kautta selvittää eläinten tunnustamisen mahdollisuutta. Tutkielman tutkimuskysymys on:

esiintyykö Donaldsonin ja Kymlickan Zoopoliksessa yhtäläisyyksiä Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoriaan, ja jos esiintyy, millaisia ne ovat?

Tutkielma rakentuu seuraavasti: Johdantoluvussa esitellään ja perustellaan tutkielman aihe. Toisessa luvussa, joka on taustoittava luku varsinaiselle teoreettiselle viitekehykselle eli Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteorialle, käsitellään lyhyesti G. W. F. Hegelin ja Axel Honnethin muotoilut tunnustuksesta. Vaikka Hegelin ja Honnethin tunnustusta ei hyödynnetä tutkielman analyysiosiossa, on heidän ajatustensa käsitteleminen perusteltua, sillä ne kontekstoivat Fraserin käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Kolmas luku käsittelee Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoriaa. Neljännessä luvussa käydään läpi tutkielman metodologia. Viidennessä luvussa Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan teosta *Zoopolis* analysoidaan teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoriaan tukeutuen. Tutkielman johtopäätökset esitellään luvussa kuusi.

2. Tunnustuksen käsite

Tunnustusteorioilla on pitkä, Hegeliäkin varhaisempiin ajattelijoihin ulottuva historia, ja sen uudet suuntaukset ovat moninaiset. 1990-luvulla tunnustuksen käsite virisi käyttöön uudelleen, ja sittemmin teorioiden taustaoletuksiin on kohdistettu kriittistä tarkastelua ja käsitteistöä on täsmennetty. Lisäksi perinteinen ajatus siitä, että tunnustus on aina lähtökohtaisesti myönteinen asia, on saanut toisenlaisiakin sävyjä, kun on esitetty, että tunnustamiseen voi liittyä myös ei-tarkoituksenmukaisia vallan tai normittamisen muotoja. (Koskinen 2020, 154, 159.)

Tunnustuksen lähikäsitteitä ovat esimerkiksi myöntäminen, tunnistaminen (*identification*), hyväksyntä (*acknowledgement*) ja muistaminen (*re-cognition*). Lähikäsitteet on tapana erottaa tunnustuksesta siitä käytävässä filosofisessa keskustelussa. Tunnustus kyllä sisältää elementtejä edellä luetelluista, mutta se myös viittaa erityisellä tavalla henkilöiden tai persoonien välisiin suhteisiin, joissa toiseen suhtaudutaan merkityksellisenä vuorovaikutuskumppanina. (Hirvonen 2020, 11.)

Tunnustuskäsitykset voidaan ideaalityypisoiden jakaa kahteen: eettiseen ja ontologiseen. Eettisen, tai laadullisen, tulkintatavan mukaan tunnustus muuttaa niitä asioita, joihin se vaikuttaa, ja jos tunnustus edelleen käsitetään määrättyllä tavalla, tämä muutos on luonteeltaan hyvää. Painotukset vaihtelevat sen suhteen, pidetäänkö merkittävämpänä tunnustuksen psykologista vai sosiaalista

roolia. Tunnustuksen psykologisilla vaikutuksilla tarkoitetaan (myönteisiä) seurauksia yksilön itsesuhteille ja sisäiselle psyykkiselle elämälle. (Ikäheimo 2012, 98–99.) Toisilta saatu huomio, arvostus ja kunnioitus lisäävät hyvinvointia ja vaikuttavat siihen, miten yksilö suhtautuu itseensä ja mahdollisuuksiinsa saavuttaa tavoittelemiaan asioita (Hirvonen 2020, 9). Tunnustuksen nähdään laajasti olevan hyväksi myös persoonien ja yhteisöjen välisille suhteille ja yleisesti sosiaaliselle elämälle. Monissa tunnustustulkinnoissa sekä psykologiset että sosiaaliset ulottuvuudet ovat läsnä. (Ikäheimo 2012, 99, 292.)

Ontologinen lähestymistapa tunnustukseen lähtee ajatuksesta, että tunnustus vaikuttaa kohteensa laadun tai ominaisuuksien sijaan ennemminkin sen olemukseen. Tunnustus tekee asioista sitä mitä ne olemuksellisesti ovat, jolloin tunnustuksen myötä syntyy uudenlaisia olioita. Jos eettisen tulkinnan mukaan tunnustus vaikuttaa siihen, millaista elämää persoonina elämme, ontologisen näkemyksen mukaan tunnustus tekee meistä persoonia ylipäättään. (Mt., 99–100.)

2.1 Hegel ja kamppailu tunnustuksesta

G. W. F. Hegel (1770–1831) on ensimmäisiä filosofejia, joka muotoili tunnustuksen käsitteen sellaiseksi, jona se nykykeskusteluissa esiintyy (Hirvonen 2020, 18), ja häntä pidetään tunnustusteorian oppi-isänä. Hegelin muotoilema Itsen ja Toisen suhde on vaikuttanut merkittävästi hänen jälkeensä tulleisiin filosofisiin suuntauksiin, kuten eksistentialismiin, postmodernismiin sekä erilaisiin feministisiin ja marxilaisiin teorioihin (Roman-Lagerspetz 2020).

Tunnustus on yksi Hegelin filosofian keskeisistä käsitteistä, ja Hegelin kokonaisvaltaisessa ajattelussa sillä on monta roolia. Ensinnäkin tunnustus liittyy ihmisen perustavaan tarpeeseen saada osakseen rakkautta, arvostusta ja kunnioitusta, minkä lisäksi itsetietoisuus mahdollistuu vain tunnustuksen kautta. Muiden moraalinen kohtelu edellyttää toisen tunnustamista samanlaisiksi persoonaksi kuin itse on. Tunnustus muodostaa pohjan erilaisille institutionaalisille sopimuksille tai valtiojärjestykselle, ja lisäksi tunnustus mahdollistaa yleispätevän tiedon saavuttamisen. (Mt.)

Tunnustuskeskustelun keskeinen lähde on *Hengen fenomenologian* luku, jossa Hegel kirjoittaa tunnustuksen kamppailusta ja herran ja renkin dialektiikasta. Tässä itsetietoisuus, itse, pyrkii suuntautumaan kohti sekä itseään että maailmaa ja ottamaan nämä haltuunsa tiedollisesti, käytännöllisesti ja sosiaalisesti. Itse haluaa määrittää maailman yksipuolisesti itsestään käsin ja saada tunnustuksen siitä, että juuri hänen määrittelynsä on yleispätevä. Itse kuitenkin kohtaa toisen, joka on hänen tapaansa ainutlaatuinen, partikulaarinen universumi omine maailman määrittämisen tapoineen ja jota ei voi hallita muiden objektien tavoin. Seuraa tunnustuksen kamppailu, jossa ensin syntyy alistava herra–renki-asetelma mutta ei kuitenkaan tyydyttävää tunnustusta, sillä renki on vielä

rajallinen ja epävapaa olento. Kun itse lopulta käsittää, että sen omankin vapauden edellytys on toisen tunnustaminen vastaavaksi vapaaksi olennoksi, molemminpuolinen tunnustus toteutuu. (Roman-Lagerspetz 2020.) Tunnustuksen käsite ei kuitenkaan tyhjene kokonaan herra–renki-dynamiikkaan, vaan se on ennen kaikkea kuvaus tyydyttymättömästä tai vajavaisesta tunnustuksesta (Ikäheimo 2012, 292).

Hegelin ajattelussa vastavuoroinen tunnustus ei ole ihmisyhteisöille luontainen tila, vaan se edellyttää pitkälle edistynyttä inhimillistä kulttuuria, joka on rakentunut historiallisten edistysaskelten myötä. Vastavuoroinen tunnustus vapauttaa ihmiset sellaisesta aiemmasta yhteiskuntajärjestyksestä, joka on rakentunut luonnollisten ominaisuuksien, esimerkiksi syntyperän, pohjalle. (Jauhiainen 2012, 90.)

Hegelin tunnustuskäsitys on ontologisesti konstitutiivinen, mikä tarkoittaa, että persoonuus rakentuu ja syntyy vasta vastavuoroisen tunnustuksen myötä, ja yksilöpersoonana on käsitteellisestikin mahdollinen vain suhteessa toisiin persooniin (Hirvonen 2020). Vastavuoroisuus on sisäänrakennettu hegeliläiseen tunnustukseen, sillä sekä tunnustuksen saajan että sen antajan on tunnustettava toisensa tunnustuksen antajiksi (Laitinen & Kortetmäki 2019). Huomionarvoista siis on, että Hegelin ajattelussa tunnustus muuttaa tunnustussuhteen molempia osapuolia (Roman-Lagerspetz 2020). Tämä osoittautuu myöhemmin merkittäväksi, kun pohditaan muunlajisten eläinten tunnustamisen mahdollisuutta hegeliläisin käsittein.

Tunnustusteoriaperinne on ollut hyvin Hegel-keskeistä (Koskinen 2020, 154). Hegelillä olikin merkittävä vaikutus Axel Honnethiin, joka oli Charles Taylorin ohella tunnustusteorian niin kutsutun toisen aallon kärkinimi 1990-luvulla.

2.2 Honnethin tunnustuksen monismi

Axel Honnethin (1949–) katsotaan aloittaneen kriittisen teorian piirissä uuden tunnustusteoreettisen paradigman (Ikäheimo 2012, 292). Merkkiteos *Kampf um Anerkennung* ilmestyi vuonna 1992. Honneth on kiinnostunut Marxin ja Frankfurtin koulukunnan teoreetikoiden asettamista kysymyksistä, mutta vastauksia hakiessaan nojautuu erityisesti Hegeliin. Universaalien ja yleispätevien moraaliperiaatteiden muotoilemisen sijaan Honneth haluaa selvittää, mitkä partikulaariset, juuri tietyissä yhteiskunnallisissa suhteissa ilmenevät keinotekoiset olosuhteet toimivat emansipaation tai hyvän elämän esteinä. Tällaisia sarron muotoja Honneth kutsuu sosiaalisiksi patologioiksi. (Laitinen 2019, 174.)

Honnethille tunnustus on kaiken läpäisevä, perustava moraalinen kategoria. Hän ei, kuten Fraserin osalta nähdään myöhemmin, pidä tarpeellisenä tuottaa kriittiseen yhteiskuntateoriaan käsitteellistä jakoa ”aineellisen” ja ”kulttuurisen” välille. Yhteiskunnalliset epäoikeudenmukaisuudet, myös aineelliset sellaiset, tulee Honnethin mukaan ymmärtää tunnustuksen käsitteen kautta. Tällöin esimerkiksi ihmisryhmien välisten tuloerojen perimmäinen syy on tunnustussuhteissa, ja tuloerot ovat tämän epäsuhtaan institutionaalinen ilmentymä. (Honneth 2003, 113–114.) Honnethin tunnustuskäsitys edustaa teoreettista monismia: tunnustus sekä selittää että oikeuttaa yhteiskunnallista toimintaa ja sen tulee kriittisen yhteiskuntateorian perinteen hengessä tarjota myös välineitä yhteiskunnan muuttamiseksi (Laitinen 2019, 175, 179).

Honnethin mukaan se, keitä olemme, syntyy vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Persoonuus on siis intersubjektiivisesti rakentuvaa. (Särkelä 2020, 120.) Tunnustamisessa on kysymys toisten tarpeiden, vaateiden, erityispiirteiden ja heikkouksien huomioon ottamisesta, arvostamisesta ja kunnioittamisesta. Yksilötasolla puutteellinen tunnustus – kunnioituksen, arvostuksen tai välittämisen puute – murentaa ihmisen itsekunnioitusta, itsearvostusta ja itseluottamusta, mikä edelleen heikentää edellytyksiä toimia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa ja osallistua yhteiskunnan toimintaan. Positiivinen itsesuhde on siis sosiaalisen toimijuuden edellytys. Tunnustuksen osapuolia voivat ihmispersoonien lisäksi olla myös ryhmät. Lisäksi tunnustus voi olla institutionaalisesti välittyntä, kuten esimerkiksi valtion ja kansalaisen välisessä vastavuoroisessa tunnustussuhteessa, jossa valtion myöntämä kansalaisuus takaa yksilölle tietyt oikeudet ja valtiovallan tunnustaminen taas antaa sen olemassaololle mandaatin. (Laitinen 2019, 171–172, 181–182.)

Kolmea tunnustuksen muotoa, eli kunnioitusta, arvostusta ja rakkautta, vastaavat omat halveksunnan muotonsa, jotka voivat murtaa yksilön itseluottamuksen, itsearvostuksen tai itsekunnioituksen. Moraalisesti väärin tekojen lisäksi myös sosiaalisesti väärät olosuhteet uhkaavat yksilön itsesuhteita. Honneth rakentaa muodollisen käsityksen hyvästä elämästä, joka käsittää sellaisten olosuhteiden vallitsemisen, joissa mahdollistuu vapaa toimijuus terveissä tunnustussuhteissa. Yhteiskunnalliset käytännöt tai instituutiot, jotka eivät täytä näitä kriteerejä, ovat sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ilmentymiä. (Särkelä 2020).

Inhimillisessä kanssakäymisessä syntyvät puutteellisen tunnustuksen kokemukset motivoivat sosiaalisten liikkeiden syntyä ja toimintaa. Yhteiskunnalliset instituutiot, sosiaaliset järjestykset sekä vallitsevat normit Honneth ymmärtääkin eri ryhmien välisten tunnustuskamppailujen tuloksena ja vallitsevien valtasuhteiden rajoissa syntyvinä normatiivisina kompromisseina. (Laitinen 2019.)

3. Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoria

Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoria ponnistaa Honnethin yhteiskuntateorian feministis-marxilaisesta kritiikistä. Fraser haastaa Honnethin tunnustuksen monismin ja ehdottaa tilalle oikeudenmukaisuuden kaksiulotteista mallia, jossa tunnustus ja taloudellinen uudelleenjako (*redistribution*) ovat kumpikin perustavia ja toisiinsa palautumattomia oikeudenmukaisuuden kategorioita. Tässä perspektiivisen dualismin näkökulmassa kumpaakaan kategoriaa ei aseteta etusijalle. Fraser ja Honneth debatoivat aiheesta yhteisessä kirjassaan *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange* (2003).

Myöhemmin Fraser luopuu perspektiivisen dualismin näkökulmasta ja esittelee oikeudenmukaisuuden kolmijakoisen mallin, jossa tunnustuksen ja jako-oikeudenmukaisuuden rinnalle nousee vielä kolmas, poliittisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuus. Kolmannen ulottuvuuden lisääminen ei tee oleellisia muutoksia tunnustuksen ja uudelleenjaon käsitteisiin saatiikka niiden välisiin suhteisiin, vaan aiempien tavoin se on oma, itsenäinen oikeudenmukaisuuden ulottuvuutensa, joka on alituisessa vuorovaikutuksessa muiden oikeudenmukaisuuden sfäärien kanssa (Fraser 2013, 199). Fraserin käsitystä kolmijakoisesta oikeudenmukaisuudesta on tulkittu niin, että se mahdollistaa luonnon sisällyttämisen oikeudenmukaisuuskeskusteluun (Huttunen 2020, 182; ks. myös Kortetmäki 2020, Schlosberg 2007).

Luku etenee kronologisesti ja Fraserin ajattelun kehityskulkuja mukaillen: Ensin tarkastellaan, millainen oli varhaisen Fraserin näkemys kaksijakoisesta oikeudenmukaisuudesta. Sitten esitellään oikeudenmukaisuuden poliittinen ulottuvuus, jolloin hahmottuu kolmijakoinen käsitys oikeudenmukaisuudesta. Tätä myös hyödynnetään tutkielman analyysiosiossa. Luvun lopussa pohditaan lyhyesti, miten Fraserin muotoilu tunnustuksesta sopii muunlajisten eläinten tunnustamiseen verrattuna hegeliläiseen ja honnethilaiseen tunnustuskäsitykseen.

3.1 Perspektiivinen dualismi

2000-luvun alussa Fraser puolustaa käsitystään kaksiulotteisesta oikeudenmukaisuudesta. Oikeudenmukaisuuden itsenäiset ja tasavertaiset ulottuvuudet ovat tunnustus ja uudelleenjako, kulttuuri ja talous. Fraserin analyysissä yhdistyvät weberiläinen statusryhmäajattelu ja marxilainen luokka-analyysi, ja hänen laajempaan tavoitteenaan on luoda yhtenäisteoria kapitalismista (Huttunen 2020, 172).

Fraserin analyysi versoo siitä havainnosta, että poliittisessa ilmastossa vallitsee vääristynyt vastakkainasettelu uudelleenjaon ja tunnustuksen vaatimusten välillä. Yhteiskunnalliset epäkohdat

tavataan tulkita joko luokkapolitiikan tai identiteettipolitiikan näkökulmasta, jolloin tunnustuksen ja uudelleenjaon vaatimukset näyttäytyvät toisilleen vastakkaisina, joko–tai-vaihtoehtoina. Tämä on kuitenkin virheellinen tulkinta, sillä todellisuudessa yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden kysymykset asettuvat ennemminkin janalle, jonka yhdessä päässä selittävänä tekijänä ovat taloudelliset olosuhteet ja toisessa statusjärjestys. Ensimmäisessä on kyse tuotannon järjestämisen tavasta seuraavista epäkohdista, jälkimmäisessä taas tunnustuksen epätasaisesta jakautumisesta, jolloin jokin ryhmä ei saa osakseen samaa kunnioitusta ja arvostusta kuin muut yhteiskunnan jäsenet. Vaikka puhtaita ideaalitapauksia voidaan hahmotella, käytännössä epäoikeudenmukaisuuden muodot ovat aina jossain määrin toisiinsa kietoutuneita, ja se, missä määrin kumpaakin politiikkaa tietyn kysymyksen ratkaisu edellyttää, vaihtelee tapauskohtaisesti. (Fraser 2003.)

Fraser argumentoi, että statusepäoikeudenmukaisuudet kuuluvat erottamattomasti modernin kapitalismin sosiaaliseen järjestykseen. Modernin yhteiskunnan jäsenet osallistuvat jatkuvaan kamppailuun tunnustuksesta. Tunnustuskamppailun lähtökohdat eivät ole tasavertaiset, vaan joidenkin osallistumismahdollisuudet ovat heikommat siksi, että talousjärjestelmä tuottaa osallistumisen mahdollistavien resurssien epätasaista jakautumista, ja jotkut taas kärsivät vakiintuneiden kulttuuristen arvottomien tuottamasta statusvajeesta. Tiettyyn statusryhmään kuulumisen ei suoraan määrää yksilön yhteiskunnallista asemaa, vaan tämä voi olla alisteisessa asemassa yhdellä mittarilla ja edullisessa asemassa toisella. Yksilön yhteiskunnallinen asema muodostuu tällaisten risteymien tuloksena. Joillekin alisteinen asema kasautuu, sillä markkinat eivät suinkaan häivytä olemassa olevia statushierarkioita vaan hyödyntävät niitä. Fraser käyttää esimerkkinä rotuhierarkioita: modernia kapitalismia edeltäneet statushierarkiat eivät Yhdysvaltojen rotuerottelulakien purkamisen myötä kadonneet mihinkään, vaan ne ottivat markkinayhteiskunnassa uuden muodon työmarkkinoihin sisään koodattuina rasistisina normeina. Markkinakehitys siis modernisoi jo olemassa olevat statusepäoikeudenmukaisuudet. (Fraser 2003, 54–58.)

Sukupuoli toimii esimerkkinä kaksiulotteisesti alisteisesta kategoriasta, jonka alisteisuus ilmenee sekä jakoepäoikeudenmukaisuutena (*maldistribution*) että tunnustuksen epäsuhtaisuutena (*misrecognition*) siten, ettei kumpikaan epäoikeudenmukaisuuden muoto ole epäsuoraa seurausta toisesta, vaan molemmat ovat luonteiltaan ensisijaisia ja perustavia. Pelkkä uudelleenjaon tai tunnustuksen politiikka yksinään ei riitä, vaan sukupuolten epätasa-arvon korjaaminen edellyttää kumpaakin politiikkaa. (Fraser 2003, 19.)

Jako-oikeudenmukaisuuden näkökulmasta sukupuoli näyttäytyy yhtenä kapitalistisen talousjärjestelmän rakennetta organisoivana peruseriaatteena. Yhtäältä sukupuoli jäsentää eroa tuottavana pidetyn palkkatyön ja tuottamattomana pidetyn uusintavan, kodin piiriin kuuluvan työn

välillä. Toisaalta sukupuoli jäsentää myös palkkatyön piiriin muodostuneita hierarkioita korkeapalkkaisten, miesvaltaisten alojen ja matalapalkkaisten, naisvaltaisten alojen välillä. Talousjärjestelmä siis tuottaa sukupuolispesifejä jakoepäoikeudenmukaisuuden muotoja, ja näin ollen sukupuoli näyttäytyy luokan kaltaisena, yhteiskunnan taloudellisista rakenteista kumpuavana erontekijänä. Tämän lisäksi sukupuoli on kuitenkin myös samanaikaisesti statuseriytymisen kysymys, johon liittyy kulttuuristen arvostelmien institutionalisoituneita muotoja. Tunnustuksen epäsuhtaisuus voi ilmetä sukupuolittuneena väkivaltana, itsemääräämisoikeutta rajoittavana, lisääntymisoikeuksia koskevana lainsäädäntönä sekä kulttuurisen arvottamisen käytänteinä, joiden vaikutuksesta feminiinisiksi mielletyt luonteenpiirteet arvotetaan maskuliinisia alemmiksi, minkä vaikutukset eivät toki rajaudu vain naissukupuoleen. Tällaiset epäoikeudenmukaisuuden muodot ovat poliittisesta taloudesta itsenäisiä eivätkä ne poistu tulonjakoa muuttamalla. (Mt., 20–21.)

Kaksiulotteinen sukupuoli edustaa ennemminkin sääntöä kuin poikkeusta. Käytännössä kaikista yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden muodoista on löydettävissä jako-oikeudenmukaisuuden ja tunnustuksen ulottuvuudet. Esimerkiksi rotu on selvästi kaksiulotteinen jakolinja, yhdistelmä statusta ja luokkaa. Sukupuolen tavoin etninen tausta tuottaa erottelua talouden alueelle: etniset vähemmistöt ja maahanmuuttajaväestö ovat yliedustettuina matalasti palkatuissa töissä sekä työttömyystilastoissa. Taloudellisen epätasa-arvon tasaaminen edellyttää uudelleenjaon politiikkaa, kun taas tunnustuksen politiikkaa tarvitaan stushierarkioiden, rasmin eri ilmenemismuotojen, purkamiseksi. Vain toinen politiikan muoto ei itsessään riitä, sillä huolimatta siitä, että taloudellinen ja sosiaalinen epätasa-arvo esiintyvät yhdessä ja vahvistavat toisiaan, ne ovat myös jossain määrin itsenäisiä eikä toinen ole epäsuoraa seurausta toisesta. (Mt., 22–25.)

Jopa luokka on kaksiulotteinen, vaikkakin talouden suuntaan vahvasti kallistunut, kategoria, jota tulee tarkastella myös statuksen näkökulmasta. Talouden rakenteesta sivutuotteina kummunneet tunnustuksen epäsuhtaisuudet ovat kehittyneet itsenäiseksi ilmiökseen ja ovat jossain määrin autonomisia suhteessa syntytaustaansa. Puutteellinen tunnustus voi seistä taloudellisten reformien esteenä, jos yhteiskunnassa tarpeeksi moni hyväksyy ajatuksen, että heikosti toimeentulevat yksinkertaisesti saavat sen mitä ansaitsevat. (Mt., 23–24.) Historiallisesta näkökulmasta katsottuna luokkataistelut ovatkin aina sisältäneet myös tunnustuskamppailun ulottuvuuden, kun työläiset ovat pyrkineet puolustamaan elämäntapaansa ja luokkaidentiteettiään (mt., 98).

Fraserin ajattelussa taloudellinen ja sosiaalinen epätasa-arvo ovat siis voimakkaasti yhteen kietoutuneita ilmiöitä, mutta samalla kuitenkin toisiinsa palautumattomia, yhtä alkuperäisiä yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden syitä (Huttunen 2020). Tällaisessa tilanteessa tarvitaan sellaista yhteiskuntateoriaa, joka kykenee huomioimaan statuksen ja luokan monimutkaiset suhteet

kuitenkaan vahvistamatta kuilua tunnustuksen ja uudelleenjaon politiikan välillä. Fraserin mukaan perspektiivinen dualismi kykenee juuri tähän. Se ei redusoi yhteiskunnallisia ongelmia vain talouden tai kulttuurin sfääriin, vaan näkee kummatkin ensisijaisina analyysin kohteina, joiden vuorovaikutuksellinen suhde on kuitenkin ymmärrettävä. Perspektiivinen dualismi eroaa siis substantiivisesta dualismista (*substantive dualism*), jossa talous ja kulttuuri ymmärretään tiukasti toisistaan erillisinä yhteiskunnan alueina, jolloin niiden molemminpuolinen läpileikkaavuus jää ymmärtämättä. (Fraser 2003, 60–63.)

Edelleen Fraser painottaa, että hänen tekemänsä jaottelu luokan ja statuksen, talouden ja kulttuurin sekä jakoepäoikeudenmukaisuuden ja puutteellisen tunnustuksen välille ei ole luonteeltaan ontologinen. Ei siis ole niin, että jako-oikeudenmukaisuuden piiriin kuuluisivat vain materiaaliset ja tunnustuksen piiriin ainoastaan symboliset seikat. Sellaiset statusepäoikeudenmukaisuuden ilmentymismuodot, kuten raiskaus tai rasisestisesti motivoitunut viharikos, ovat luonteeltaan mitä materiaalisimpia tekoja. (Mt., 67.)

Perspektiivisen dualismin toinen etu monismiin tai substantiiviseen dualismiin nähden on se, että se kykenee paremmin huomioimaan poliittisiin kamppailuihin liittyviä käytännön hankaluuksia. Tällä Fraser tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa redistributiivisilla politiikkatoimenpiteillä on tahattomia tai epätarkoituksenmukaisia tunnussuhteisiin liittyviä seurauksia. Jonkin tietylle ryhmälle, vaikkapa yksinhuoltajille, kohdennetun sosiaaliturvan kasvattaminen saattaa edistää tasa-arvokehitystä talouden saralla, mutta kulttuurin alueella vaikutus voikin olla heikentävä. Tämä johtuu siitä, että tällaisilla toimenpiteillä tai niiden ehdotuksilla on aina myös niin kutsuttu ekspressiivinen ulottuvuus, joka kantaa yhteiskunnallisia arvostelmia ilmaisevia merkityksiä. Sellaiset kategoriat kuin lapsen kasvattaminen versus palkkatyö tuottavat toisiinsa nähden hierarkkisia ”yksinhuoltajaäidin” tai ”veronmaksajan” positioita, joista jälkimmäiseen liittyy mielikuvia esimerkiksi ansaitsemisesta sanan monissa merkityksissä, kun taas sosiaaliturvan saajaryhmiin voi kohdistua stigmaa ja moralisoivaa puhetta. Fraser kirjoittaakin, että sosiaaliturva kohdistaa köyhiin materiaalsen avun lisäksi myös julkista vihamielisyyttä. Tällaisen talouden ja kulttuurin yhteenkietoutuneisuuden vuoksi molemmat ulottuvuudet onkin syytä pitää mielessä politiikkatoimenpiteitä suunniteltaessa. Fraser kiteyttää iskulauseenomaisesti: ei tunnustusta ilman uudelleenjakoa, eikä uudelleenjakoa ilman tunnustusta. (Fraser 2003, 64–67.)

3.2 Tunnustuksen statusmalli

Ontologisen kiistan, jossa vastakkain ovat Honnethin monismi ja Fraserin dualismi, ohelle Fraser hahmottelee toisenkin merkittävän eronteon suhteessa Honnethin tunnustuskäsitykseen koskien

tunnustuksen luonnetta. Fraserin mukaan Honnethin tunnustuskäsityksessä on kysymys subjektin itseymmärryksestä (*self-realization*). Toisen tunnustamaksi tuleminen on täyden inhimillisen kukoistuksen saavuttamisen välttämätön ehto, ja näin ollen puutteellisen tunnustuksen vahingollisuus juontaa yksilön itseidentiteetin vaurioitumisesta. Tunnustuksen puute on Fraserin luennassa Honnethille eettinen ongelma, sillä se vaikeuttaa yksilön ”hyvän elämän”⁶ tavoittelua. Hyvä elämä on tässä yhteydessä nimenomaan eettinen käsite, jonka sisältö määrittyy aina kussakin historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Oikeudenmukaisuusperiaatteet taas ovat Fraserin mukaan hieman kantilaisten moraalilakien tavoin universaalisti sitovia. Piirtyy keskeinen ero Honnethin teoriaan: Fraser siirtää tunnustuksen itseymmärryksen alueelta oikeudenmukaisuuden alueelle. Tällöin puutteellisen tunnustuksen ongelmallisuus ei niinkään liity subjektin itseymmärryksen ja -toteutuksen häiriintymiseen vaan epäoikeudenmukaisuuteen, joka syntyy, kun joiltakin yksilöiltä tai ryhmiltä kielletään täyden kumppanuuden status sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tunnustuksesta tulee siis sosiaalisen statuksen kysymys. (Fraser 2003.)

Oikeudenmukaisuuden toteutumista tarkasteltaessa kiinnostus kohdistuu jonkin yksilön tai ryhmän suhteelliseen asemaan muihin yhteiskunnan jäseniin nähden. Jos yhteiskunnassa on sellaisia vakiintuneita kulttuurisen arvottamisen käytäntöjä, joiden tuloksena jotkut ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa vähempiarvoisia tai siitä kokonaan poissuljettuja, on kyse epäsuhtaisesta tunnustamisesta ja statusalistamisesta (*status subordination*). Jos taas kulttuurisen arvottamisen käytännöt tuottavat osallistujien ja heidän osallistumismahdollisuuksiensa tasavertaisuutta, on kyse vastavuoroisesta tunnustuksesta ja statustasa-arvosta. Tätä Fraser kutsuu tunnustuksen statusmalliksi. (Mt., 27–29.)

Fraser esittää, että tunnustuksen kiinnittäminen oikeudenmukaisuuteen tuottaa tiettyjä etuja Honnethin tunnustuksen identiteettimalliin nähden. Ensinnäkin oikeus tunnustukseen on moraalisesti sitova riippumatta kulloinkin vallitsevista hyvän elämän käsityksistä. Toiseksi statusmalli kytkee epäoikeudenmukaisuuden syyt yhteiskunnallisiin suhteisiin yksilöpsykologian sijaan. (Huttunen 2020, 176.) Epäoikeudenmukaisuus voidaan siis havaita ja tunnistaa riippumatta alisteisessa asemassa olevan kokemuksesta.

3.3 Oikeudenmukaisuuden poliittinen ulottuvuus

Vuoden 2003, eli debattiteos *Redistribution or recognition?* julkaisuvuoden jälkeen Fraser kehittää ja muokkaa ajatteluaan substantiivisesta dualismista, kun hän muotoilee käsityksensä

⁶ Lainausmerkit Fraserin.

oikeudenmukaisuuden kolmannesta, poliittisesta, ulottuvuudesta.⁷ Kulttuurisen ja taloudellisen ulottuvuuden ohelle nousee vielä tasavertaisena oikeudenmukaisuuden poliittinen ulottuvuus, ja Fraserin oikeudenmukaisuuskäsitys on nyt kolmeosainen.

Taloudellisen ja kulttuurisen sosiaalisen järjestyksen oheen Fraser hahmottelee käsityksensä oikeudenmukaisuuden poliittisesta ulottuvuudesta, sillä jotkin epätasa-arvon muodot eivät johdu taloudellisen uudelleenjaon tai tunnustuksen epäsuhdasta, vaan niillä on poliittisesta todellisuudesta kumpuavat syynsä (Fraser 2003). Oikeudenmukaisuuden poliittinen ilmenemismuoto on osallisuuden tasa-arvo (*parity of participation*) ja sen toteutuminen edellyttää sellaisia yhteiskunnallisia järjestelyjä, jotka sallivat kaikkien osallistua vertaisina sosiaaliseen elämään (Fraser 2013, 193). Tasa-arvon poliittiset esteet voivat ilmetä esimerkiksi sellaisina poliittisen päätöksenteon mekanismeina, jotka tuottavat jonkin ihmisryhmän järjestelmällistä marginalisaatiota. Tällaisen poliittisen marginalisaation tai ulossulkemisen korjausliikkeeksi Fraser nimeää demokratian lisäämisen, demokratisaation (*democratization*). (Fraser 2003, 68.) Painavimmin poliittinen epätasa-arvo ilmenee tilanteissa, joissa jotkut tulevat jo alkujaan suljetuksi ulos oikeudenmukaisuuden piiristä. (Fraser 2013.)

Oikeudenmukaisuuden poliittisen ulottuvuuden käsitteessä määre ”poliittinen” viittaa siihen tapaan, jolla valtion lainsäädäntö ja poliittista kilvoittelua muovaavat päätöksentekomenettelyt rakentuvat. Tavallaan poliittisen sfääri pitää sisällään tunnustuksen ja uudelleenjaon kentät, sillä se muodostaa kehyksen, jonka sisällä näitä koskevia kamppailuja käydään, ja rajaa huomioon otettavien subjektien joukon. Poliittinen ulottuvuus siis määrää sen, ketkä ylipäättään ovat oikeutettuja vastavuoroiseen tunnustukseen ja oikeudenmukaiseen jakoon sekä millä periaatteilla näistä päätetään. Poliitiikan sfääriä lähestytään edustuksen (*representation*) käsitteen kautta: Sulkevatko poliittisen yhteisön rajat väärin perustein ulos jonkin sellaisen yhteisön, jonka kuuluisi saada olla edustettuna? Mahdollistavatko päätöksentekomenettelyt tasavertaisen puhe- tai kuulluksitulemisoikeuden ja reilun edustuksen kaikille yhteisön jäsenille? (Mt., 195.)

Oikeudenmukaisuusteoriat ovat Fraserin mukaan perinteisesti keskittyneet kysymykseen siitä, *mitä* oikeudenmukaisuuden toteutuminen tarkoittaa: kuinka paljon uudelleenjakoa tai tunnustusta tarvitaan ja millaisten periaatteiden mukaan ne tulee toteuttaa? Globalisoituneessa maailmassa näihin kysymyksiin vastaaminen edellyttää nykyään myös toiseen, metatason kysymykseen vastaamista: *kenelle* oikeudenmukaisuus kuuluu? Oikeudenmukaisuuden yhteisön määrittäminen tarjoaa kussakin

⁷ Fraser kehittää aihetta jo *Redistribution or recognition?* -teoksessa vuonna 2003 mutta ottaa sen systemaattisesti käsittelyyn vasta myöhemmässä tuotannossaan.

tapauksessa kehyksen, jota vasten lähteä ratkomaan sitä, miten oikeudenmukaisuus käytännössä voi toteutua. (Mt., 192.)

Pahimmillaan puutteellinen edustus tuottaa tilanteen, jota Fraser kutsuu puutteelliseksi kehystämiseksi (*misframing*). Tällöin oikeudenmukaisuuden yhteisö on rajattu väärin perustein niin, että siitä on suljettu ulos jokin joukko, joka ei tämän myötä pääse osallistumaan neuvotteluihin tai kamppailuihin muista oikeudenmukaisuuskysymyksistä. Puutteellinen kehystäminen tuottaa siis niin kutsuttua syvempää metatason epäoikeudenmukaisuutta. Oikeudenmukaisuuden ulkopuolelle kehystetyt saattavat jäädä muiden hyväntahtoisuuden varaan ja ollakin hyväntekeväisyyden kohteita, mutta oikeudenmukaisuuden näkökulmasta he eivät ole persoonia, sillä he eivät kuulu oikeudenmukaisuudesta neuvottelevien yhteisöön eivätkä pääse esittämään vaatimuksiaan. (Mt., 197.) Kun kehyksen asettamisen prosessi on epädemokraattinen eikä toteuta osallisuuden tasa-arvon periaatetta päätettäessä siitä, kuka kuuluu oikeudenmukaisuuden subjektien joukkoon, on kyse metatason poliittisen edustuksen puutteesta (*meta-political misrepresentation*). Menestyäkseen oikeudenmukaisuuskamppailujen on sisällytettävä tavoitteisiinsa myös oikeudenmukaisuuden yhteisön uudelleenkehystäminen. (Mt., 206.) Fraser nimeää tavoitteeksi muuttaa kehystämisen ”kielioppia” globalisoituvassa maailmassa. Laajemman joukon huomioon ottamisen lisäksi myös sen logiikan, jolla käsitykset oikeudenmukaisuuden yhteisöistä rakentuvat, tulee muuttua siten, etteivät ne muodostu automaattisesti maantieteellisten rajojen ja valtion kansalaisuuden perusteella. (Mt.)

Fraser lähestyy oikeudenmukaisuuden poliittista ulottuvuutta globalisaation synnyttämät ongelmat mielessään ja kritisoii keynesiläis-westfalenilaista poliittista kehystä. Tällä kehyksellä hän tarkoittaa sotienjälkeisissä demokraattisissa hyvinvointivaltioissa muodostunutta ja vakiintunutta poliittista ymmärrystä, jossa keskeiset oikeudenmukaisuuskamppailut, eli vaatimukset jako-oikeudenmukaisuudesta sekä laillisen ja kulttuurisen tunnustuksen tasaisemmasta jaosta, tapahtuvat ennen kaikkea kansallisvaltioiden sisällä. Oikeudenmukaisuuden yhteisö otetaan annettuna: oikeudenmukaisuuden subjekteja ovat valtion kansalaiset, ja kamppailut käydään siitä, mitä oikeudenmukaisuuden toteutuminen tämän yhteisön sisällä tarkoittaa. Globalisaation myötä tämä kehys on kuitenkin auttamatta vanhentunut, sillä ylirajaiset ongelmat, kuten ilmastonmuutos tai tartuntatautien leviäminen, vaikuttavat ihmisten mahdollisuuksiin elää hyvää elämää. Taloudelliset taustaehdot määräytyvät merkittävältä osin muualla kuin kansallisissa päätäntäelimissä, ja monet taloudellisiin rakenteisiin tai kansainväliseen sijoitus- ja yritystoimintaan liittyvät lainalaisuudet ovat demokraattisen kontrollin ulottumattomissa. (Mt.)

Vaikka oikeudenmukaisuuden poliittinen ulottuvuus muovaakin jako-oikeudenmukaisuudesta tai tunnustuksesta käytävien kamppailujen ehtoja, Fraser ei silti aseta oikeudenmukaisuuden sfäärejä

hierarkkisiin suhteisiin toisiinsa nähden. Poliittinen ulottuvuus ei siis ole tunnustuksen tai jako-oikeudenmukaisuuden suhteen ensisijainen, vaan nämä kolme ulottuvuutta, kuten Fraserin aiemmin korostamassa vastavuoroisessa dualismissa, ovat kaikki perustavanlaatuisia ja alati vuorovaikutuksessa. Yksilön poliittinen status voi vaikuttaa siihen, miten jako-oikeudenmukaisuus toteutuu hänen kohdallaan, mutta yhtäläisesti tunnustusvajesta kärsiminen voi heikentää mahdollisuuksia osallistua poliittiseen elämään. Fraser korostaakin yhä ulottuvuuksien yhteenkietoutuneisuutta ja vuorovaikutteisuutta. (Mt., 199.)

Oikeudenmukaisuutta koskevan ajattelun päivittäminen liittyy Fraserilla myös hänen aiempiin käsityksiinsä kohdistuneeseen marxilaiseen kritiikkiin: luokkasortoa ja sitä, kuka määrittää työn tekemisen ehdot, ei voi ratkaista vain tunnustuksen ja uudelleenjaon politiikalla, vaan kapitalistisen omistusmuodon tuottamista epäkohdista voi päästä eroon vain kumoamalla tällaiseen omistusmuotoon perustuva yhteiskuntajärjestys. Lisäarvon jakamiseen liittyviä kysymyksiä voidaan tarkastella uudelleenjaon käsitteen lävitse, mutta poliittisen alueelle siirrytään, kun puhutaan esimerkiksi työntekijöiden oikeudesta vaikuttaa työnsä ehtoihin sekä laajemmasta mahdollisuudesta määrittää talouspolitiikan suuntaa yhteiskunnallisella tasolla. Näin ollen yhdeksi korjaavaksi tavoitteeksi muodostuu demokratian vahvistaminen työpaikoilla sekä laajemmin yhteiskunnassa etenkin taloudellisen päätöksenteon alueella. (Fraser 2003, 68–69.)

3.4 Fraser ja muunlajisten eläinten tunnustamisen mahdollisuus

Hegeliläinen ja honnethilainen tunnustus on siis persoonakeskeistä, ontologisesti konstitutiivista ja vastavuoroisuutta edellyttävää. Erityisesti Honnethilla korostuvat tunnustuksen myönteiset vaikutukset ihmisyyksilön psyyken ja identiteetin täysipainoiselle kehitykselle, ja toisaalta tunnustuksen puute tai vääränlainen tunnustus aiheuttaa haasteita itsesuhteissa ja sosiaalisessa elämässä. Tällainen tunnustuskäsitys ei ole sellaisenaan laajennettavissa koskemaan eläimiä sen psykologisten painotusten vuoksi. Honnethilainen, psykologisesti painottunut tunnustuskäsitys olisi radikaalinkin eläinoikeusnäkökulman kanssa yhteensovittamaton, sillä ihmisiltä saatu tunnustus ei ole minkään ei-inhimillisen olennon itsesuhteiden kehittymisen kannalta välttämätön psykologinen tarve (Schlosberg 2007, 139). Joitakin eläimiä kylläkin voidaan perustellusti pitää persoonina, mikä on herättänyt kysymyksen vastavuoroisen, hegeliläisen tunnustamisen mahdollisuudesta. Tämä voisi tulla kyseeseen esimerkiksi suhteissa muihin kädellisiin tai koiran ja kouluttajan vastavuoroisessa kanssakäymisessä. Tällöin on kuitenkin syytä puhua ennemminkin tunnustamisen esiasteesta, jollainen vallitsee esimerkiksi myös aikuisen ja pienen lapsen välillä. (Kortetmäki 2020.)

Tunnustuksen statusmalli taas, jonka kannalle Fraser asettuu, ei rakenna edellä mainittuja seuraten ontologista taustakehikkoa tai kokonaisteoriaa, mutta se tarjoaa normatiivisiin ja poliittisiin taustaoletuksiin nojaavan käsitteellisen työkalun, jonka avulla tarkastella alistamisen institutionalisoituneita käytäntöjä. Statusmalli mahdollistaa ei-inhimillisten elämänmuotojen sisällyttämisen tarkasteluun, sillä se ei edellytä tunnustuksen vastaanottajalta psykologista kokemusta tunnustuksesta tai sen puutteesta. (Kortetmäki ym. 2023.) Fraserin statusmalli väistää siis antropomorfismin eli inhimillistämisen kritiikin, sillä eläimiä voidaan todeta vahingoitettavan, niiden integriteettiä loukattavan tai intressejä sivuutettavan ilman tarvetta vedota psykologiseen käsitteistöön (Schlosberg 2007, 139). Myös ihmisten välisten tunnustusvajaiden tunnistamisessa statusmallilla on se etu, että joissakin tapauksissa alisteinen asema on sisäistetty ja koetaan normaaliksi, jolloin psykologista kokemusta tunnustuksen puutteesta ei synny (Kortetmäki 2020, 252).

Muotoillessaan käsityksensä oikeudenmukaisuuden kolmannesta eli poliittisesta ulottuvuudesta Fraser nostaa käsittelyyn kysymyksen poliittisen yhteisön jäsenyydestä ja poliiksen rajojen määräytymisestä. Fraserin näkökulma on globalisaatio ja sen tuottamat haasteet oikeudenmukaisuuden yhteisön määrittämiselle: kaikkia niitä, joihin poliittiset päätökset vaikuttavat tai jotka ovat niiden seurauksena pakotettuja johonkin, ei lueta kuuluvaksi siihen joukkoon, joka yhteiskunnallisista olosuhteista neuvottelee. Fraser ei tuotannossaan käsittele eläinkysymyksiä, luontoakin lähinnä sivuten⁸, mutta nimenomaan poliittisen ulottuvuuden mukaan tuominen on inspiroinut joitakin ympäristöajattelijoita soveltamaan tunnustuksen problematiikkaa ihmisen ja luonnon välisiin suhteisiin (Huttunen 2020). Jos oikeudenmukaisuusteoriaperinteessä luonto on tyypillisesti näyttäytynyt ennen kaikkea resurssivarantona, josta ollaan kiinnostuneita jako-oikeudenmukaisuuden näkökulmasta siten, että pyritään varmistamaan raaka-aineiden ja ekologisten palveluiden ja toisaalta ympäristöriskien, kuten saasteiden, tasainen jakautuminen ihmisten välillä, niin ekologisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta luontokin voi olla oikeudenmukaisuuden kohde. Tällöin oikeudenmukaisuuden kannalta keskeiseksi kysymykseksi muodostuu se, miten luontoa tulee kohdella. (Laitinen & Kortetmäki 2019.) Tunnustus laajenee siis ihmispersoonien ja ihmisyhteisöjen välisen kanssakäymisen ulkopuolelle paitsi muihin eläimiin myös luontoon yleensä. Tunnustuksen kohteita voivat olla yksilöliot, lajit tai ekosysteemit. (Kortetmäki 2020.)

4. Tutkielman menetelmä

⁸ Vasta viimeaikaisessa tuotannossaan Fraser on alkanut käsitellä talous- ja yhteiskuntajärjestelmän vaikutuksia myös luonnon näkökulmasta.

Tutkielman metodologiana hyödynnetään teorialähtöistä sisällönanalyysia, joka kuuluu laadulliseen tutkimussuuntaan. Tavallisesti tutkimussuuntaukset jaetaan laadulliseen ja määrälliseen tutkimukseen. Yleisellä tasolla voi todeta, että määrällinen tutkimus on tyypillistä luonnontieteille ja se pyrkii kohteensa selittämiseen, kun taas laadullista tutkimusta hyödynnetään ihmistieteissä ja tavoitteena on muodostaa ymmärrys tutkimuskohteesta. Tutkimussuuntaukset eivät kuitenkaan tyhjene näihin kuvauksiin, ja molempien sisälle mahtuu erilaisia tutkimuksen tekemisen tapoja. Laadullinen tutkimus voidaan jakaa seitsemään tutkimusperinteeseen, mikä antaa osviittaa tutkimuskentän moninaisuudesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Metodologiaksi on valikoitunut teorialähtöinen sisällönanalyysi, joka sopii miltei minkä tahansa kirjallisessa muodossa esiintyvän aineiston analysointiin. Tässä menetelmässä aineistoa analysoidaan nojaten valittuun teoriakehykseen, joka määrittää tutkimuksen kohteena olevat käsitteet. Teorian pohjalta muodostetaan analyysirunko, jonka avulla aineistoa käydään läpi. Tuomi & Sarajärven mukaelma Timo Laineen analyysimallista kuvaa tutkimuksen etenemistä siten, että ensin aineistosta tunnistetaan tutkimusongelman kannalta olennainen aines. Tämä erotetaan muusta aineistosta, joka jää tutkimuksen fokuksen ulkopuolelle. Varsinaisessa analyysiosiossa aineistoa tulkitaan teoreettisen viitekehyksen määrittämien käsitteiden kautta. Apukeinoina voidaan käyttää luokittelua, teemoittelua tai tyypittelyä. Lopuksi aineistosta nousseiden havaintojen perusteella esitetään johtopäätökset ja yhteenveto. (Mt.)

Erilaiset analyysimallit tulisi ymmärtää teknisten apuvälineiden sijaan ennen kaikkea orientoitumistavoiksi, jotka auttavat systematisoimaan tulkintaa. Aineiston analyysissa on osin kyse myös keksimisen logiikasta, johon ei ole olemassa vakiintunutta kaavaa tai metodologiaa. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Alasuutari (2011) kuvaa analyysin olevan arvoitusten ratkaisemista, jossa aineistosta tuotettujen johtolankojen avulla tuotetaan merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä. Tämä tehdään olemassa olevaa tutkimusta apuna käyttäen.

Tässä tutkielmassa analyysin kohteena on tutkimuskirjallinen teos, Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan *Zoopolis*. Analyysissa selvitetään, millä tavoin Fraserin oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet näyttäytyvät Donaldsonin ja Kymlickan kansalaisuusmallissa. Analyysiosiossa aineistosta on etsitty kohtia, joissa Donaldsonin ja Kymlickan ajattelussa ilmenee vastaavuuksia Fraserin oikeudenmukaisuusteorian kanssa. Vastaavuuksien nähdään ilmentävän samankaltaista ymmärrystä yhteiskunnallisten epäoikeudenmukaisuuksien syistä ja ilmenemismuodoista teorioiden välillä. Havainnot on jaoteltu Fraserin oikeudenmukaisuusteorian pohjalta kolmeen luokkaan: kulttuuriseen, taloudelliseen ja poliittiseen ulottuvuuteen. Analyysiluvussa havainnot esitellään omissa alaluvuissaan tämän jaottelun mukaisesti. *Zoopoliksessa* Donaldson ja Kymlicka

hahmottelevat uudenlaisia eläinsuhteita myös liminaalisten eläinten ja villieläinten osalta, mutta nämä osat on rajattu aineistosta pois, sillä tutkielmassa keskitytään domestikoitujen eläinten kategoriaan eli eläinten kansalaisuuteen.

5. Oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet *Zoopoliksessa*

Zoopoliksessa Donaldson ja Kymlicka haastavat ajatuksen siitä, että eläimet eivät voisi olla poliiksen jäseniä. Heidän esittelemänsä kansalaisuusmalli pohjautuu Kymlickan ryhmäoikeuksien (*group differentiated rights*) käsitteelle ja pyrkii yhdistämään liberaalit, universaalit yksilöoikeudet ajasta ja paikasta riippuvaisiin relationaalsiin eli suhteellisiin oikeuksiin. (Donaldson & Kymlicka 2011.)

Suhteellisten oikeuksien perusteella eläimistä muodostetaan kolme kategoriaa: 1) Domestikoidut eläimet tulisi tunnustaa kanssakansalaisiksi (*co-citizen*), joilla on oikeus saada intressinsä edustetuiksi poliittisesti. Ihmiset ja domestikoidut eläimet muodostavat yhdessä poliittisen yhteisön. 2) Liminaaliset eläimet elävät ihmisyhteisöjen keskuudessa ja liepeillä mutta eivät ole kesytettyjä eivätkä täysin riippuvaisia ihmisistä. Ne ovat niin kutsuttuja kanssa-asukkaita (*co-resident*). 3) Villieläimet käyvät erillisistä suvereenista yhteisöistä, ja kanssakäymistä säätelevät kansainvälisen oikeuden normit. (Mt., 14.) Tässä tutkielmassa keskitytään ensimmäiseen kategoriaan, käsitykseen muunlaisten eläinten kansalaisuudesta. Kirjoittajat määrittelevät kansalaisuuden suhteeksi niiden välille, jotka asuttavat samaa maantieteellistä aluetta ja ovat samojen instituutioiden hallinnan piirissä (mt., 61).

Donaldsonin ja Kymlickan kansalaisuusmalli ponnistaa sekä perinteisen eläinoikeusteorian peruspremisistä että eläinoikeusliikkeen kritiikistä. Vahvan eläinoikeusnäkökulman mukaan eläimillä on ihmisten tapaan tiettyjä loukkaamattomia oikeuksia⁹, joiden rikkomista ei voi perustella ihmisille tai vaikkapa ekosysteemille koituvalla hyödyllä. Eläimillä on siis moraalista arvoa itsessään ja ne ovat yksilöitä, joilla on esimerkiksi oikeus elää vapaana kidutuksesta ja vankeudesta sekä oikeus elää ilman, että ne tulevat keinotekoisesti erotetuiksi perheistään. Donaldson ja Kymlicka allekirjoittavat nämä lähtökohdat mutta jatkavat huomauttaen, että keskittymällä perustelemaan eläimille kuuluvia negatiivisia oikeuksia ei eläinoikeusteoria ole onnistunut tuottamaan riittävän tehokkaita teoreettisia välineitä eläinten tosiasiallisen aseman muuttamiseksi. Eläinoikeusliike on sen sijaan epäonnistunut, sillä huolimatta eläinlainsäädäntöjen asteittaisista parannuksista kokonaiskuva

⁹ Oikeudet eivät kuitenkaan ole absoluuttisia ja vailla poikkeustapauksia, vaan oikeudenmukaisuus pätee aina tietyissä olosuhteissa, kuten ihmistenkin välillä. Itsepuolustustilanteet ovat esimerkki yleisesti hyväksytyistä loukkaamattomuuden rikkomisesta. (Donaldson & Kymlicka 2011, 41.)

on aiempaa synkempi: eläimiä käytetään enemmän ja suuremmalla volyymilla kuin koskaan aiemmin. (Mt.)

Kirjoittajat esittävät, että muutos mahdollistuu vain uudenlaisen moraalisen viitekehyksen kautta, jossa eläinten kohtelu kytketään tiukemmin liberaalidemokraattisiin käsityksiin oikeudenmukaisuudesta ja ihmisoikeuksista. Perinteisesti eläinoikeusteoria on keskittynyt eläinten universaaleihin ja negatiivisiin oikeuksiin, jolloin positiiviset ja suhteelliset oikeudet ovat jääneet vähemmälle tarkastelulle. Tällainen lähestymistapa on kuitenkin vajavainen ja eroaa siitä, miten ihmisten oikeuksiin suhtaudutaan. Moraalia käsittelevä teoria operoi negatiivisten oikeuksien tuolla puolen, positiivisten ja suhteellisten oikeuksien alueella. Jos negatiiviset ja positiiviset oikeudet nähdään klassista vapausjaottelua mukaillen vapaudeksi jostakin ja vapautena johonkin, ovat suhteelliset oikeudet taas erilaisia historiaan ja läheisyyteen perustuvien suhteiden mukanaan tuomia velvollisuuksia esimerkiksi hoivan ja vieraanvaraisuuden suhteen. Donaldsonin ja Kymlickan väite on, että tällaiset suhteelliset oikeudet määrittävät ihmisten välisen kanssakäymisen lisäksi myös eläinsuhdettamme, joka on sosiaalisten, poliittisten ja historiallisten kehityskulkujen muovaama. (Mt.)

Suhteellisten oikeuksien painottaminen alleviivaa myös toista seikkaa, jonka perinteinen eläinoikeusteoria on kirjoittajien kritiikin mukaan toisinaan sivuuttanut: ihmiset ja eläimet ovat välttämättä tekemisissä keskenään ja linkittyneitä moninaisilla ja tiheillä tavoilla. Perinteisen eläinoikeusteorian keskittyminen negatiivisiin oikeuksiin heijastelee näkemystä, jonka mukaan ihmisten ei tulisi ylipäättään olla eläinten kanssa sellaisissa suhteissa, jotka tuottavat suhteellisia velvollisuuksia niitä kohtaan. Jos se historiallinen prosessi, jossa ihminen muodosti suhteen eläimen kanssa, nähdään olemuksellisesti hyväksikäyttöön perustuvana ja domestikaatio itsessään eläinten negatiivisten oikeuksien vahingoittamisena, tästä seuraa johtopäätös, että domestikoituja eläimiä ei tulisi olla olemassa ylipäättään.¹⁰ Tällöin tarvetta muotoilla velvollisuuksia domestikoituja eläimiä kohtaan tai rakentaa positiivisten suhteellisten oikeuksien teoriaa ei yksinkertaisesti ole. Donaldsonin ja Kymlickan mukaan tällainen näkemys nojaa epärealistiseen visioon, jossa ihmiset asuvat urbaaneissa ympäristöissä ja villieläimet omilla ympäristöissään, suojassa ihmisen toiminnan vaikutuksilta. He pitävät tällaista erontekoa mahdottomana, sillä todellisuudessa monien lajien ideaali elinympäristö on nimenomaan mukautunut ihmisasutukseen ja sen liepeille. Ihmisten päätökset vaikuttavat väistämättä ainakin näihin eläimiin. Lisäksi ihmisiä välttelevien villieläintenkin

¹⁰ Esimerkiksi oikeustieteilijä ja filosofi Gary L. Francione on ehdottanut, että domestikoitujen eläinten, mukaan lukien lemmikkien, tuottaminen tulisi tyystin lopettaa.

eläinympäristöt ovat ihmisen toiminnan seurauksille alttiita. Abolitionismille pohjautuva eläinoikeusteoria ei siis tarjoa välineitä uudenlaisten eläinsuhteiden muotoiluun. (Mt.)

Donaldson ja Kymlicka korostavat, että *Zoopoliksessa* on ennen kaikkea kyse ihmisten ja eläinten suhteiden rakentumisesta uudella tavalla. Se millaiseksi tulevaisuus käytännössä muodostuu, on avoin kysymys ja sen on myös oltava sitä, koska muu ei jättäisi tilaa eläinten toimijuudelle ja suhteiden muotoutumiselle sen pohjalta. Kirjoittajien tarkoitus ei siis ole esittää tarkkaa oikeusvaatimusten listaa, vaan muuttaa ihmisten ja eläinten välisten suhteiden perustaa. Joitakin kansalaisuus oikeuksista kumpuavia muutoksia on kuitenkin mahdollista hahmotella ja ennakoita. Kirjoittajien mukaan monilajinen poliittinen yhteisö näyttäisi radikaalisti erilaiselta muun muassa poliittisen edustuksen, julkisen tilan jakamisen, eläinten kaupallisen hyödyntämisen sekä ihmisten ja eläinten sosialisoinnin osalta. (Mt., 122.)

Fraserin oikeudenmukaisuusteorian ydin on, että normatiivisten kysymysten ymmärtäminen ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin puuttuminen edellyttää sellaista käsitystä oikeudenmukaisuudesta, joka huomii sen kulttuuriset, taloudelliset ja poliittiset ulottuvuudet sekä näiden yhteenkietoutuneisuuden. Seuraavaksi tutkin sitä, miten hänen muotoilemansa oikeudenmukaisuuden kolme ulottuvuutta näkyvät Donaldsonin ja Kymlickan yhteiskuntamallissa, jossa domestikoidut eläimet tunnustetaan kansalaisiksi ja ne ovat poliittisen yhteisön tasavertaisia jäseniä ihmisten kanssa.

5.1 Kulttuurinen ulottuvuus

Kulttuurisen ulottuvuuden osalta Donaldson ja Kymlicka pyrkivät tunnistamaan ja kumoamaan erilaisia eläinten sosiaalisia ja älyllisiä kykyjä koskevia väitteitä, jotka kulttuurin tasolla elävät vahvasti mutta joilla ei ole käyttäytymistieteellistä perustaa. He keskittyvät erityisesti sellaisiin kykyihin, jotka tavataan liittää kansalaisuuden käsitteeseen. Kulttuurisen ulottuvuuden tasolla eläimet näyttävät puutteellisesti tunnustettuna ryhmänä.

Donaldson ja Kymlicka nojautuvat argumentoinnissaan voimakkaasti vammaistutkimuksessa esitettyyn kansalaisuus käsitteen kritiikkiin, joka kyseenalaistaa kansalaisuuteen kytketyn rationaalisuuden vaatimuksen ehdottomuuden. Perinteisesti kansalaisuuteen vaadittavat kyvyt on määritelty seuraavasti: kansalaisiksi tunnustetaan ne, joilla on 1) subjektiivinen hyvä ja kyky kommunikoida siitä, 2) kyky mukautua sosiaalisiin normeihin ja yhteistyöhön sekä 3) kyky osallistua lakien säätämiseen yhdessä muiden kanssa. Kirjoittajat hyväksyvät nämä kriteerit sinänsä, mutta esittävät, että ne on poliittisen filosofian traditiossa tavattu tulkita liian tiukasti kehittyneitä kognitiivisia kykyjä ja rationaalisuutta painottaen. Tässä tulkinnassa kansalaisen tulee toimia

habermaslaisittain osana kommunikatiivista rationaalisuutta ja kyettä kehittyneeseen reflektioon. Hänen oletetaan lisäksi voivan artikuloida omia kantojaan sekä ymmärtää ja arvioida toisten näkemyksiä. Donaldson ja Kymlicka kyseenalaistavat tällaisen tulkinnan ja esittävät, että kehittyneitä kognitiivisia kykyjä edellyttävä kansalaisuuden määritelmä jättää ulkopuolelle suuren joukon ihmisiä, kuten lapset, älyllisesti kehitysvammaiset, muistisairaat sekä väliaikaisesti sairauden tai vamman takia toimintakyvyttömät henkilöt. (Mt., 103–104.) Donaldson ja Kymlicka ehdottavat kansalaisuuden kriteereille laveampaa tulkintaa, jolloin edellä listattujen lisäksi myös domestikoidut eläimet voidaan tunnustaa kansalaisiksi.

Fraserin mukaan epäsuhtaista tunnustusta esiintyy silloin, kun vakiintuneiden kulttuuristen arvottamisen käytäntöjen seurauksena jotkut eivät nauti samanlaista kunnioitusta ja arvostusta kuin yhteiskunnan muut jäsenet. Puutteellisesti tunnustetut ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa vähempiarvoisia, ja tämä konkretisoituu esimerkiksi virheellisinä ja haitallisina stereotyyppioina sekä syrjivinä käytäntöinä. (Fraser 2003.) Donaldsonin ja Kymlickan mukaan keskeinen syy sille, että domestikoituja eläimiä ei mielletä osaksi poliittista yhteisöä, on vanhentunut käsitys niiden kyvyistä, eli puutteellinen tunnustaminen. Vammaistutkimuksen kansalaisuuskritiikkiin nojaten he ehdottavat, että toisin kuin yleisesti tavataan ajatella, domestikoiduilla eläimillä todella on sellaisia kykyjä, joita kansalaisuus edellyttää. (Donaldson & Kymlicka 2011, 102.) Itse asiassa tietyt eläimet ovat alun perin valikoituneet kesytettäväksi juuri siitä syystä, että ne hallitsevat nämä kyvyt (mt., 108). Domestikoidut eläimet kärsivät siis Fraserin termein tunnustusvajeesta, kun niiden mielellisiä ja sosiaalisia kykyjä ei ymmärretä tai niitä vähätellään.

Erytystä painoarvoa kirjoittajat asettavat subjektiivisen hyvän ja sen ilmaisemisen kyvylle, sillä se on, kuten tuonnempana ilmenee, myös poliittisen osallistumisen perusta. Domestikoiduilla eläimillä on preferenssejä, intressejä ja haluja, ja ne kommunikoivat niistä tietoisesti erilaisilla tavoilla, kuten katsein, kosketuksin, elein ja äännähdyksin. Kommunikaation onnistuminen edellyttää osallistuvaa ja ymmärrykseen pyrkivää ihmistä. Kommunikaatio on ensinnäkin tunnistettava sellaiseksi, minkä jälkeen sitä on tarkkailtava. Se on yksilöllistä ja muotoutuu vuorovaikutuksessa, ja toistojen myötä ihmisen ja eläimen välinen luottamus kasvaa ja kommunikaatio kehittyy hienovaraisemmaksi ja monimuotoisemmaksi. Tällaisten suhteiden pohjalta eläinten intressit pystytään huomioimaan myös poliittisessa päätöksenteossa. Jos taas lähtöoletus on, että eläimellä ei ole toimijuutta eikä sen viestejä oteta vakavasti, eläin todennäköisesti luovuttaa tuloksettomien kommunikaatioyritysten suhteen. (Mt., 109–112.)

Toiseksi kirjoittajat pyrkivät kumoamaan käsityksen siitä, että eläimet eivät voisi osallistua yhteistyöhön ja vastavuoroisuuteen perustuviin suhteisiin. He problematisoivat rationaalisuutta

painottavan tulkinnan moraalista ja korostavat ihmisen moraalisen käyttäytymisen monimutkaisuutta. Heidän mukaansa rationalistiseen kansalaisuuskäsitykseen kuuluu ajatus siitä, että osallistuminen yhteisten normien luomiseen ja noudattamiseen lähtee reflektiosta ja moraalisesti jaloista, tiedostetuista motiiveista. Sen lisäksi, että kansalainen käyttäytyy tietyllä tavalla, hänen tulee toimia näin oikeista syistä: oikeudenmukaisuuden tunnosta ja toisten kunnioittamiseksi. Rationaalisen reflektion vaatimus sulkee siihen kykenemättömät eläimet kansalaisuuden ulkopuolelle. (Mt., 116–117.)

Vallitsevat käsitykset ihmisten moraalisen käyttäytymisen luonteesta ja eläinten vastaavan käyttäytymisen poissaolosta näyttäytyvät *Zoopoliksessa* statusalistamisen muotona. Joidenkin eläinten sosiaalinen käyttäytyminen ja sen moraaliset ulottuvuudet sivuutetaan, jolloin ne tulevat puutteellisesti tunnustetuiksi. Donaldson ja Kymlicka viittaavat eläinten käyttäytymistieteessä tehtyihin havaintoihin, jotka tukevat käsitystä siitä, että eläimet kokevat laajasti erilaisia tunteita ja toimivat myös tavoilla, joka täyttää moraalisen käyttäytymisen kriteerit. Monet eläimet esimerkiksi kokevat empatiaa ja luottamusta sekä toimivat altruistisesti ja vastavuoroisesti. Joillakin sosiaalisilla eläimillä on käsityksiä reiluudesta: esimerkiksi yhdessä kokeessa apina ei enää suostunut vaihtokauppaan, kun oli ensin nähnyt lajitoverinsa saaneen paremman tarjouksen. Lisäksi eläinten kykyä toimia sosiaalisissa suhteissa korostetaan tarkastelemalla leikin merkitystä sosiaalisten normien harjoittelussa. Leikki sisältää hienovaraista, jatkuvaa viestintää, ja siinä tavallisesti pätevät hierarkiat saattavat kääntyä pääläelleen. (Mt., 117–119.)

Donaldson ja Kymlicka ajattelevat, että virheelliset käsitykset domestikoitujen eläinten kyvyistä ylläpitävät alisteista asemaa. He siis artikuloivat eläimiä koskevan tunnustusvajeen. Kuten mainittu, Fraserin muotoilema tunnustuksen statusmalli mahdollistaa tunnustuksen problematiikan soveltamisen myös eläinten kohdalla. Keskeistä ei ole eläimen psykologinen kokemus tunnustusvajeesta – mikä ei tässä yhteydessä olisi mielekäs näkökulma – vaan kulttuuristen käsitysten ylläpitämä alisteinen asema.

Eläimiin kohdistuvista vääristyneistä kulttuurisista käsityksistä on tutkimuskirjallisuudessa kirjoitettu runsaasti, ja näkemykset ovat Donaldsonin ja Kymlickan havaintoja tukevia. Esimerkiksi Elisa Aaltolan mukaan kulttuurissa on korostunut käsitys eläimistä ”toisina” sekä hierarkkinen järjestys ihmisen ja muiden eläinten välillä (Aaltola 2004, 22–23.) Filosofin Mary Midgley (1973) luonnehtii, kuinka filosofian tieteenalalla on vallinnut vinoutunut eläinkuva, sillä ihmisluontoa kuvattaessa vastakohtaksi on tyypitelty joihinkin ”eläimellisiksi” katsottuihin luonteenpiirteisiin pelkistetty ajatusrakennelma eläimestä, jolla saattaa olla hyvin vähän tekemistä eläimen todellisen luonteen kanssa. Tällainen yksinkertaistettu näkemys on vaivannut myös yhteiskuntatieteitä

(Tuomivaara 2023), mikä osin selittänee eläinetiikan poliittisen käänteen viivästyistä. *Zoopoliiksessa* tällaisten kulttuurisesti vakiintuneiden käsitysten nähdään ylläpitävän epäsuhtaista tunnustusta, minkä vuoksi kirjoittajat hahmottelevat tulevaisuuden yhteiskuntaan esimerkiksi sellaisia sosialisoinnin toteuttamisen tapoja, joissa sekä ihmiset että tietyt eläimet oppivat monilajisessa yhteiskunnassa elämiseen vaadittavia taitoja. (Donaldson & Kymlicka 2011, 123–124.)

5.2 Taloudellinen ulottuvuus

Oikeudenmukaisuuden taloudellinen ulottuvuus nousee *Zoopoliiksessa* suoraan käsittelyyn kahta muuta ulottuvuutta harvemmin. Kansalaisuusmallia perustellessaan Donaldson ja Kymlicka keskittyvät ennen kaikkea poliittisen ulottuvuuden saralla oikeudenmukaisuuden yhteisön uudelleenkehystämiseen problematisoimalla vallitsevan kansalaisuusmääritelmän. Kulttuurisen ulottuvuuden saralla he analysoivat tunnustusvajeen ilmenemismuotoja, sillä ne näyttävät eläinten kansalaisuuden esteinä. Kansalaisuuden esteeksi hahmottuu kuitenkin myös mahdollisuus hyötyä eläimistä taloudellisesti:

*”Ihmiset ovat rakentaneet yhteiskunnat – kulttuuria ja taloutta myöten – eläinten hyväksikäytön varaan, ja monilla on intressi ylläpitää näitä käytäntöjä muodossa tai toisessa.”*¹¹ (Mt., 252.)

Zoopoliiksessa eläinten alisteisen aseman taustasyiksi hahmottuu epäkohta tuotannon järjestämisen tavassa. Sitaatissa eläimet näyttävät hyväksikäytettävänä tuotantovälineinä, ja mahdollisuus hyötyä niistä taloudellisesti estää oikeuksien kohentumista. Omassa teoriassaan Fraser näkee, että esimerkiksi sukupuoli järjestää yhteiskunnallista työnjakoa talouden sfäärissä. *Zoopoliiksessa* vastaavasti laji näyttää yhteiskunnallista työnjakoa organisoivana peruseriaatteena. Se tuottaa yhtäältä sellaisia olentoja, joiden kehoja voidaan käyttää raaka-aineena tai hyödykkeenä voitontavoitteluun tähtäävässä tuotannossa ja joita voidaan myös systemaattisesti tuottaa lisää tähän tarkoitukseen, ja toisaalta sellaisia olentoja, joille näin ei ole sopivaa tehdä.¹²

Voittomotiivi näyttää keskeisenä eläinten oikeuksien edistymisen esteenä. Se tuottaa painetta hyväksikäytölle, jolle domestikoidut eläimet ovat erityisen alttiita, sillä ne ovat läpi elämänsä

¹¹ “Humans have built our societies — our cultures and economies — on animal exploitation, and many people have vested interests in perpetuating those practices in some form or another.” Oma suomennos.

¹² Toki ihmislajiin kuulumisen ei automaattisesti suojaa hyväksikäytön ja väkivallan institutionalisoituneiltakaan muodoilta. Esim. Fraser (2024) kuvaa kriittisen rotuteorian perinteeseen nojaten, kuinka ”rotu” jakaa ihmiset (valkoisiin) riistettyihin työläisiin, joiden elinkustannukset ainakin tietyssä määrin korvataan työstä maksettavan palkan muodossa ja joille kansalaisuus turvaa tietyt oikeudet, ja (ei-valkoisiin) pakkoluovutuksen kohteeksi joutuviin ihmisiin, joiden kyvyt tai resurssit otetaan haltuun vailla korvausta tai kohtuutonta sellaista vastaan.

riippuvaisia ihmisestä. Sama paine on olemassa myös ihmisten keskinäisessä taloudellisessa toiminnassa, mutta ihmistyöntekijöillä on kollektiivisen toiminnan kautta ainakin teoreettiset mahdollisuudet neuvotella työmäärästä, palkasta ja työoloista. (Mt., 134.) Lisäksi voittomotiivi kannustaa ylläpitämään vanhentuneita käsityksiä eläinten ominaisuuksista ja kyvyistä. Fraser korosti oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien yhteenkietoutuneisuutta ja vuorovaikutteisuutta. Myös Donaldsonin ja Kymlickan analyysissä taloudellinen ja kulttuurinen ulottuvuus kohtaavat:

*”Koska ihmisillä on vahva intressi hyödyntää eläimiä, läsnä on alati vaara siitä, että eläinten tarpeista ja preferensseistä omaksutaan ihmistä palveleva käsitys.”*¹³ (Mt., 135.)

Mikäli eläimet mielletään olennoiksi, joiden älylliset ja mentaaliset kyvyt ovat vähäiset, on niiden kaupallinen hyödyntäminen helpommin perusteltavissa. Tunnustusvaje siis ylläpitää eläinten asemaa tuotantovälineinä. Lisäksi voittomotiivi asettuu vastahankaan tuotantoeläimen lajityypillisten tarpeiden toteutumisen kanssa. Esimerkiksi se, että lypsylehmä saisi hoitaa ja imettää vasikkaansa, merkitsisi tuottajalle taloudellisia tappioita (Stuart & Gunderson 2018). Taloudelliset intressit painavat ihmisten vaakakupissa moraalisia argumentteja enemmän, ja kirjoittajat ilmaisevat skeptisyytensä siitä, että moraalisiin vetoaminen saisi aikaan suuria muutoksia asenteissa. Ihmiset ovat kenties valmiita muuttamaan käytöstään, mikäli heiltä ei vaadita suuria uhrauksia. On helpompaa kannattaa ketunmetsästyksen lakkauttamista kuin luopua lihan tai nahan käytöstä omassa arjessa. (Donaldson & Kymlicka 2011, 252.)

Donaldson ja Kymlicka eivät kuitenkaan sulje kategorisesti pois kaikkia mahdollisuuksia hyötyä eläimistä. Hyötymisen tulisi kuitenkin tapahtua poliittisen yhteisön jäsenyyden tasavertaisuutta kunnioittavalla tavalla. Tämä tarkoittaa sitä, että hyötyjä ja hyödynnettävä eivät saa asettua sellaisiin suhteisiin, jotka jättävät jälkimmäisen pysyvästi alistettuun asemaan. (Mt., 135.) Käytännössä valtaosa nykytuotannosta kävisi tämän määritelmän myötä mahdottomaksi.

5.3 Poliittinen ulottuvuus

Oikeudenmukaisuuden poliittisen ulottuvuuden saralla Donaldsonin ja Kymlickan keskeinen projekti on kansalaisuuden käsitteen uudelleenmäärittely. Heidän tulkintansa mukaan politiikan teoriassa kansalaisuus on tyypillisesti palvellut kolmea eri tarkoitusta, jotka ovat kansallisuus, suvereniteetti sekä demokraattinen poliittinen toimijuus. Kansallisuuden ensisijainen funktio on allokoida yksilöitä maantieteellisiin alueisiin. Jonkin maan kansalaisuus merkitsee oikeutta asettua asumaan kyseisen

¹³ “Given that humans have a great stake in using animals, there is an omnipresent danger that they will adopt a self-serving picture of animals’ needs and preferences.” Oma suomennos.

valtion alueelle ja palata sinne muualta. Suvereniteetti taas liittyy Ranskan vallankumouksesta lähtien ”kansalle” annettuihin merkityksiin. Kansalaisuuden idea muotoutui uudelleen siten, että se alkoi assosioitua poliittisen legitimitetin kanssa, ja valtion nähtiin kuuluvan jumalan tai hallitsijan sijaan kansalle. Kansalaisuus merkitsee siis johonkin suvereeniin kansaan kuulumista, ja valtion legitimitetti kumpuaa siitä, että se on tämän kansan ruumiillistuma. Kolmas funktio, eli demokraattinen poliittinen toimijuus, korostaa kansallisuuden ja jäsenyyden ohella aktiivista osallistumista demokraattiseen prosessiin, tai ainakin oikeutta osallistumiseen. Kansalaisuuteen kuuluu keskeisellä tavalla vain lakien noudattamisen sijaan myös osallistuminen niiden muovaamiseen. (Donaldson & Kymlicka 2011, 55–56.)

Donaldsonin ja Kymlickan mukaan kolmas ulottuvuus painottuu nykykeskustelussa kahden edellisen kustannuksella, vaikka kaikki edelliset kolme ulottuvuutta ovat keskeisiä kansalaisuutta ajatellen. Kansalaisuusteoria keskittyy lähes ainoastaan demokraattiseen poliittiseen toimijuuteen, minkä vuoksi eläinten kansalaisuus näyttää järjettömältä, sillä ne eivät kykene sellaisiin rationaalista reflektiota edellyttäviin osallistumisen muotoihin, joita John Rawls tai Jürgen Habermas hahmottelevat. Kirjoittajat muotoilevat kaksi keskeistä väitettä kansalaisuusmallinsa tueksi. Ensinnäkin kyky poliittiseen toimijuuteen ei ole välttämätön eikä riittävä ehto kansalaisuudelle, sillä tällainen ehto rajaa myös monet ihmiset kansalaisuuden ulkopuolelle. Toiseksi poliittinen toimijuus on yhdistettävissä myös joihinkin eläimiin. (Mt., 56.)

Donaldson ja Kymlicka arvioivat, että jotkut eläimet kykenevät poliittiseen osallistumiseen, joskin he tulkitsevat käsitteen laajassa mielessä. Pelkästään eläinten näkyminen julkisissa ympäristöissä kantaa poliittisia merkityksiä tilanteessa, jossa tuotannon teollistumisen myötä itse eläimet on siirretty kuluttajien katseiden ulottumattomiin. Näkymättömyys muovaa poliittista yhteisöä: poissaolevat ruumiit eivät voi olla poliittinen voima. Esimerkki rinnastuu vammaisten historiaan. Vielä 1800-luvulla he olivat pitkälti muista eristettyjä ja näkymättömiä, mutta 1900-luvun lopussa alettiin esittää vaatimuksia saavutettavuudesta ja liikkumisen mahdollisuuksista. Näkyminen voi siis muovata käsityksiä siitä, millainen poliittinen yhteisö on ja kenestä se koostuu. Vaikka eläin ei voi reflektoida rooliaan politiikassa, se voi silti osallistua toimijana poliittiseen prosessiin. (Mt., 113–116.)

Toinen, kenties vielä suurempaa toimijuutta ilmaiseva osallistumisen muoto on vastarinta, jota työskentelevät eläimet harjoittavat. Eläimet ilmaisevat intressejään työnteon lopettamisella ja hidastamisella, työvälaineiden tuhoamisella, pakoyrityksillä sekä väkivaltaisella käytöksellä. Donaldson ja Kymlicka kehystävät tämän poliittiseksi toiminnaksi, joka ihmisten toimesta nimetään tarkoituksellisesti väärin ”tahattomaksi” tai ”vaistonvaraiseksi” käyttäytymiseksi ennen kaikkea

taloudellisista syistä. Esimerkiksi sirkusten tai eläintarhojen yleisölle ajatus eläimen vastustelusta olisi luonnollisesti epämiellyttävä ja näkyisi kävijämäärissä. (Mt., 116.) Tässäkin ajatuksessa oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet kohtaavat: eläinten poliittinen toimijuus mitätöidään vetoamalla vääristyneisiin kulttuurisiin käsityksiin, jotta eläinten käyttöä taloudellisen voitontavoittelun välineinä voidaan jatkaa.

Puhuessaan oikeudenmukaisuuden yhteisön laajentamisesta Fraser kehottaa kohdistamaan huomiota toiminnan seurauksiin valtionrajojen ulkopuolella. Donaldson ja Kymlicka taas operoivat kansallisvaltiokehityksen sisällä mutta yli lajirajojen. He näkevät, että ihmisillä on velvollisuus sisällyttää domestikoidut eläimet osaksi poliittista yhteisöä kansalaisiksi tunnustamisen kautta. Velvollisuus perustuu siihen, että domestikoitujen eläinten olemassaolo on seurausta ihmisen toiminnasta. Tällöin niillä on, toisin kuin liminaalisilla eläimillä tai villieläimillä, jäsenyyteen perustuvia suhteellisia oikeuksia, jotka ovat laajempia kuin universaalit, kaikille eläimille kuuluvat oikeudet: ne tulee sisällyttää sosiaaliin ja poliittisiin järjestelyihin reiluin ehdoin. (Donaldson & Kymlicka 2011, 101.)

Fraserin mukaan kaksi poliittisen epätasa-arvon muotoa ovat poliittinen marginalisaatio ja puutteellinen kehystäminen. Poliittisesta marginalisaatiosta on kyse silloin, jos esimerkiksi käytännön järjestelyjen vuoksi äänestäminen on yksille hankalampaa kuin toisille tai jos vaalimenettelyjen seurauksena joidenkin äänellä on toisia suurempi painoarvo. Puutteellinen kehystäminen taas on perustavampi poliittisen epäoikeudenmukaisuuden muoto, joka liittyy siihen, ketkä kaikki mielletään poliittisen yhteisön jäseniksi. Uloskehystettyjen asema on erityisen heikko, sillä heiltä on evätty pääsy ”tavanomaisiin” poliittisiin kamppailuihin. Heidän voi olla mahdotonta esittää taloudelliseen uudelleenjakoon, tunnustukseen tai poliittisiin oikeuksiin liittyviä vaatimuksia. Oikeudenmukaisuuden subjektien joukon laajentaminen edellyttää poliittisen yhteisön uudelleenkehystämistä. (Fraser 2013.)

Donaldsonille ja Kymlickalle domestikoidut eläimet näyttäytyvät tällaisena väärin perustein poliittisesta yhteisöstä uloskehystettynä joukkona. Ainoastaan oikeudenmukaisuuden subjektit eli poliiksen jäsenet pääsevät neuvottelemaan yhteiskunnan järjestämisestä ja saavat intressinsä edustetuiksi. Eläimet kärsivät siis metatason poliittisen edustuksen puutteesta, ja kuten Fraser uloskehystettyjen asemaa kuvaa, niiden hyvinvointi voi radikaalillakin tavalla riippua ihmisten hyväntahtoisuudesta (Fraser 2013, 197). Poliittisen edustuksen puute heijastuu sekä taloudelliseen että kulttuuriseen asemaan. Oikeuden silmissä eläimet ovat tyypillisesti oikeusobjekteja.

Eläinlainsäädäntö pyrkii tarjoamaan suojaa räikeiltä väärinkäytöksiltä, mutta esimerkiksi sopimusoikeudessa eläinten asema rinnastuu esineeseen. (Wahlberg 2020, 239.)

Zoopolis siis kyseenalaistaa vallitsevat rajaukset siitä, ketkä hyväksytään oikeudenmukaisuuden yhteisöön ja keiden intressit tulevat siinä edustetuiksi. Kansalaisuusmallissa on kyse poliiksen uudelleenkehystämisestä. Domestikoitujen eläinten asema rinnastetaan entisten orjien tai siirtolaisten asemaan aiemmissa oikeuskamppailuissa: heidät tuotiin yhteisöihin, joissa he olivat alempiarvoisia muihin nähden mutta vaativat inklusiota poliittiseen yhteisöön, ”meihin” (Donaldson & Kymlicka 2011, 101). Kun domestikoiduille eläimille myönnetään poliittiset oikeudet, niiden näkökulma on otettava tasaveroisena huomioon.

Eläinkansalaisten poliittinen edustus perustuu riippuvaiseen toimijuuteen (*dependent agency*). Tämänkin käsitteen teoreettinen tausta on vammaistutkimuksen kansalaisuuskritiikissä, joka kyseenalaistaa rationaalisuuden vaatimuksen kansalaisuuden perustana. Toimijuuden nähdään olevan jotakin, joka syntyy olentojen välisissä suhteissa. Se ei siis ole ominaisuus, joka jostakusta joko voidaan tai ei voida löytää. (Mt., 122.) Käytännössä eläinkansalaisten poliittinen osallistuminen tapahtuu avustajien välityksellä. Kyseessä ovat sellaiset henkilöt, jotka ovat harjaantuneet tulkitsemaan ja ymmärtämään eläinten preferenssien ilmaisua. Riippuvaiselle toimijuudelle tulee taata institutionaaliset keinot, eli domestikoitujen eläinten edustus tulee integroida poliittiseen järjestelmään esimerkiksi edunvalvoja- tai asiamiesmallin kautta. (Mt., 153.)

Läpi kirjan kulkee Donaldsonin ja Kymlickan argumentti siitä, että nimenomaan kansalaisuus on oikea ja ainoa riittävä keino varmistaa eläinten etujen toteutuminen. Kansalaisuuden välttämättömyys on kuitenkin myös kyseenalaistettu. Poliitiikan tutkija Robert Garner näkee, että *Zoopolis* yhtäältä tukeutuu liian kiistanalaisiin käsityksiin eläinten kognitiivisista kyvyistä ja toisaalta venyttää kansalaisuuden käsitettä liikaa. Donaldsonin ja Kymlickankin ehdottamat institutionalisoitumisen muodot ovat toteutettavissa ilman, että eläinten intressit sidotaan poliittiseen järjestelmään nimenomaan kansalaisuuden kautta. Garner itse ehdottaa deliberatiivisen demokratian keinoja sekä edunvalvojamallia. Edunvalvojan valinnasta vastaisi eläinten hyvinvoinnin eteen työskentelevistä tahoista koostuva valitsijakunta, ja hänen asemansa tulisi olla vakiintunut riippumatta kulloinkin vallitsevista poliittisista valtasuhteista. Garnerin mukaan edunvalvojamallin etu suhteessa kansalaisuusmalliin on se, että sen oikeutus löytyy jo suoraan nykyisen demokratiateorian periaatteista: poliiksen jäseniä ovat kaikki ne, joihin poliiksen tekemät päätökset vaikuttavat.¹⁴ (Garner 2016.) Donaldson ja Kymlicka eivät todennäköisesti vakuuttuisi perustelusta: poliittinen yhteisöhän

¹⁴ Periaate, johon Garner viittaa, tunnetaan englanniksi yleisesti nimellä ”all-affected principle”.

on uudelleenkehystettävä kansalaisuuden keinoin juuri siksi, että eläinten huomioon ottaminen ei tällä hetkellä tosiasiallisesti toteudu.

Ajoittain eläinten kansalaisuus näyttäytyy *Zoopoliksessa* instrumentaalisenä keinona, jonka toteuduttua ihmisten ja eläinten suhteet ovat perustavanlaatuisesti toisenlaiset. Kansalaisuuden saavuttaminen johtaa kirjoittajien hahmottelemiin muutoksiin. Esimerkiksi käsitellessään eläimiin kohdistuvaa suojeluvuorotetta Donaldson ja Kymlicka kirjoittavat, että

”[d]omestikoitujen eläinten tunnustaminen kanssakansalaisiksi tarkoittaisi, että myös niille kuuluisi lain täysi suoja ja että rikoslainsäädännön tulisi heijastaa ja turvata niiden jäsenyyttä yhteisössä”¹⁵ (mt., 133).

Nähdäkseni instrumentaalisuus heijastelee kirjoittajien näkemystä siitä, että ihmisten ja eläinten suhteiden muuttaminen edellyttää ennen kaikkea oikeanlaisia teoreettisia välineitä, joita eläinoikeusteoria ei ole tähän mennessä kyennyt tarjoamaan. Keskittyessään hahmottelemaan kansalaisuuden mahdollistamia uudenlaisia eläinsuhteita, jotka siintävät horisontissa, Donaldson ja Kymlicka jättävät kuitenkin nykyhetken vähemmälle huomiolle. Tämä on luettu teoksen puutteeksi. Se ettei eläinten asema ole juurikaan kohentunut vaan eläinten käyttö on päinvastoin kiihtynyt, ei välttämättä johdu, kuten Donaldson ja Kymlicka diagnosoivat, oikeanlaisen teoretisoinnin puutteesta, vaan ennemminkin vallitsevista poliittisista ja taloudellisista olosuhteista, joita on muuttaminen vain poliittisen toiminnan kautta (Schmitz 2016, 36). Eläinoikeuksien teoretisoinnin rajoitteet ovat samat kuin ihmisoikeuksien kohdalla: oikeuksien täytäntöönpanoon liittyy haasteita, ja yhtäältä teoreettisesti muotoiltujen tai lainsäädännössä jo myönnettyjen ja toisaalta realisoituneiden oikeuksien välillä voi olla suurikin kuilu (Grant & Jungkunz 2016, 9).

6. Johtopäätökset

Tutkielmassa on selvitetty sitä, miten Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteorian elementit näkyvät Sue Donaldsonin ja Will Kymlickan teoksessa *Zoopolis*, joka on eläinetiikan poliittisen käänteen perusteos. Johdantokappaleessa nimetty tutkimuskysymys oli, esiintyykö Donaldsonin ja Kymlickan *Zoopoliksessa* yhtäläisyyksiä Nancy Fraserin oikeudenmukaisuusteoriaan, ja jos esiintyy, millaisia ne ovat. Analyysissä selvisi, että yhtäläisyyksiä löytyi kaikkien Fraserin oikeudenmukaisuusteorian ulottuvuuksien osalta, ja lisäksi Donaldsonin ja Kymlickan näkemys oikeudenmukaisuuden sfäärien

¹⁵ “Recognizing that domesticated animals are co-citizens would entail viewing that they too are owed full protection under the law, and that the criminal law should be used to reflect and uphold their membership in the community.” Oma suomennos.

vuorovaikutteisuudesta niin ikään heijastelee Fraserin ontologista ymmärrystä. *Zoopoliksessa* laji hahmottuu kolmiulotteisesti alisteisena kategoriana, jossa epäoikeudenmukaisuudella on sekä taloudellisesta rakenteesta että epäsuhtaisesta tunnustuksesta johtuvia syitä, minkä lisäksi oikeudenmukaisuuden poliittisessa sfäärissä eläimet kärsivät puutteellisen kehystämisen seurauksena metatason poliittisen edustuksen puutteesta. Epäoikeudenmukaisuuden syyt ovat yhteenkietoutuneita ja näyttävät vuorovaikutteisina, mutta eivät ole kuitenkaan palautettavissa toisiinsa.

Donaldsonin ja Kymlickan keskeinen ratkaisuehdotus painottuu poliittiseen sfääriin. He tahtovat uudelleenkehystää poliittisen yhteisön tunnustamalla domestikoidut eläimet kansalaisiksi, jolloin *polis* olisi lajirajat ylittävä yhteisö. Eläimet määritellään oikeudenmukaisuuden subjekteiksi, joiden näkökulma on yhteisistä asioista päätettäessä otettava tasaveroisena huomioon. Samaan aikaan kansalaisuus näyttäytyy myös ajoittain instrumentaalisenä ratkaisuna, ja *Zoopolista* on kritisoitu muun muassa siitä, että se jättää vähemmälle huomiolle nykyhetken taloudelliset ja poliittiset ehdot. Analyysissä havaittiin, että vaikka Donaldson ja Kymlicka kyllä jäljittävät eläinten alisteisen aseman tuotannon järjestämisen tapaan, he eivät varsinaisesti käsittele aihepiiriä syvällisemmin. Toki kirjoittajien oma, myös kyseenalaistettu, lähtökohta on, että eläinoikeusliike tarvitsee kipeästi ennen kaikkea uudenlaista teoriaa.

Tutkimuskysymykseen vastaamisen lisäksi tutkielman toisena tavoitteena on ollut tuottaa tunnustusteoreettista ymmärrystä domestikoitujen eläinten yhteiskunnallisesta asemasta. Näin on vaatimattomilta osin tehty, kun Donaldsonin ja Kymlickan tuottamaa analyysia on artikuloitu tunnustusteorian käsittein. Tämän myötä huomataan, että Fraserin teoria tarjoaa askelmerkit *Zoopolikseen* kohdistettuun kritiikkiin vastaamiselle ja sen näkökulman laajentamiselle. Kriitikoiden huomio on kiinnittynyt esimerkiksi puutteisiin taloudellisten ja poliittisten olosuhteiden tarkastelussa. Fraser taas korostaa kaikkien oikeudenmukaisuuksien ulottuvuuksien ja niiden yhteenkietoutuneisuuden ymmärtämisen tärkeyttä.

Tutkielman perusteella voidaan väittää, että Fraserin oikeudenmukaisuusteoria soveltuu ihmisten välisten kysymysten lisäksi myös eläimiin kohdistuvien epäoikeudenmukaisuuksien havaitsemiseen ja erittelemiseen. Tämä on mahdollista ennen kaikkea siksi, että Fraser tekee irtioton vastavuoroisuutta ja psykologisia vaikutuksia painottaneesta tunnustuskäsityksestä ja lähestyy tunnustusta statusaseman kautta. Tällainen tunnustus- ja oikeudenmukaisuuskäsitys mahdollistaa tunnustusteoriaperinteen, ja myös Fraserin ajattelun, ihmiskeskeisyyden haastamisen. Kuten todettu, Fraser ei ole itse kirjoittanut eläinkysymyksistä, mutta hänen oikeudenmukaisuusteoriansa laajenee melko luontevasti koskemaan myös muita lajeja. Eläinten yhteiskunnallisen aseman

uudelleenarviointi onkin tehtävä, johon on syytä ryhtyä kiireesti – ei vain, jotta parantaisimme selviytymismahdollisuuksiamme ilmastokriisin kiihtyessä, vaan myös moraalista paineesta.

Tutkielman perusteella hahmottuu kaksi luontevaa jatkotutkimusaihetta. Ensinnäkin *Zoopoliksen* analyysia on mahdollista syventää liminaalisten ja villieläinten kategorioihin, jolloin käsittelyyn nousevat kansainväliseen tunnustukseen liittyvät kysymykset eläinoikeuksien kontekstissa. Toiseksi aihe kutsuu eläinten tunnustamisen käsitteen laajempaan tarkasteluun. Kortetmäki (2020, 246–247) on huomauttanut, että luonnon tunnustamisen kytkeminen oikeudenmukaisuuteen, kuten esimerkiksi Schlosberg (2007) Fraseria mukaillen tekee, johtaa joihinkin käsitteellisiin haasteisiin. Tarkempaa selvitystä vaatii, missä määrin nämä haasteet koskevat luonnon tunnustamista yleensä ja missä määrin ne mahdollisesti pätevät myös mielellisiltä kyvyiltään kehittyneiden eläinten tunnustamiseen.

7. Lähteet

Aineisto:

Donaldson, Sue & Kymlicka, Will (2011): *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Kirjallisuus:

Aaltola, Elisa (2004): *Eläinten moraalinen arvo*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2011): *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. E-kirja.

Bar-On, Yinon M.; Phillips, Rob & Milo, Ron (2018): The biomass distribution on Earth. *PNAS* 115: 25, 6506–6511.

Fraser, Nancy & Honneth, Axel (2003): *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Lontoo: Verso.

Fraser, Nancy (2003): Social justice in the age of identity politics. Teoksessa: Fraser, Nancy & Honneth, Axel: *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Lontoo: Verso. 7–109.

Fraser, Nancy (2013): Reframing Justice in a Globalizing World. Teoksessa: Fraser, Nancy: *Fortunes of Feminism. From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. Lontoo: Verso.

Fraser, Nancy (2024): *Kannibaalikapitalismi: Miten päästä eroon järjestelmästä, joka syö demokratian, hyvinvoinnin ja maapallon*. Suom. Sauli Havu & Danika Harju. Tampere: Vastapaino. Alkuteos: *Cannibal Capitalism: How Our System is Devouring Democracy, Care, And the Planet – and What We Can Do About It* (2022). Verso.

Garner, Robert & O’Sullivan, Siobhan (2016): Introduction. Teoksessa: Garner, Robert & O’Sullivan, Siobhan (toim.): *The Political Turn in Animal Ethics*. London: Rowman & Littlefield International.

Garner, Robert (2016): Animals, Politics and Democracy. Teoksessa: Garner, Robert & O’Sullivan, Siobhan (toim.): *The Political Turn in Animal Ethics*. London: Rowman & Littlefield International.

Grant, Judith & Jungkunz Vincent G. (2016): Introduction: The Importance of the Animal/Human Question for Political Theory. Teoksessa: Grant, Judith & Jungkunz Vincent G. (toim.): *Political Theory and the Animal/Human Relationship*. Albany: State University of New York Press.

- Hirvonen, Onni (toim.) (2020): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS.
- Honneth, Axel (2003): Redistribution as recognition. Teoksessa: Fraser, Nancy & Honneth, Axel: *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. Lontoo: Verso. 110–197.
- Huttunen, Rauno (2020): Fraserin vaihtoehto Honnethin tunnustuksen monismille. Teoksessa: Hirvonen, Onni (toim.): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS.
- Ikäheimo, Heikki (2012): Tunnustus eettis-ontologisenä käsitteenä. Teoksessa: Lindberg, Susanna (toim.): *Johdatus Hegelin hengen fenomenologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jauhiainen, Ilmari (2012): Tunnustus subjektiivisuuden ylittämisenä. Teoksessa: Lindberg, Susanna (toim.): *Johdatus Hegelin hengen fenomenologiaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaarlenkaski, Taija & Latva, Otto (2022): Johdanto. Teoksessa: Kaarlenkaski, Taija & Latva, Otto (toim.) *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Tampere: Vastapaino.
- Karhu, Sanna (2020): Butler ihmisten ja muiden eläinten tunnustamisesta. Teoksessa: Hirvonen, Onni (toim.): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS.
- Kortetmäki, Teea (2020): Luontosuhteiden ja luonnon tunnustaminen. Teoksessa: Hirvonen, Onni (toim.): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS.
- Koskinen, Heikki J. (2020): Tunnustusteorian uusimmat suuntaukset. Teoksessa: Hirvonen, Onni (toim.): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS..
- Kriittisen eläintutkimuksen verkosto: Verkosto. Saatavilla: <http://www.elaimiksi.fi/verkosto/> Viitattu 15.2.2024.
- Laitinen, Arto (2019): Axel Honneth – Yhteiskunta, kritiikki, tunnustussuhteet. Teoksessa: Kauppinen, Ilkka; Pyykkönen, Miikka & Moisio, Olli-Pekka (toim.): *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. Tallinna: Gaudeamus.
- Laitinen, Arto & Kortetmäki, Teea (2019): On the Natural Basis and Ecological Limits of Recognition. Teoksessa: Kahlos M., Koskinen H. J. & Palmén R. (toim.): *Recognition and Religion. Contemporary and Historical Perspectives*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429026089>
- Midgley, Mary (1973): Eläimellisyyden käsite. Filosofia, etiikka ja eläinten käyttäytyminen. *niin & näin* 2/2023. Suom. Ville Lähde. Alkup. The Concept of Beastliness: Philosophy, Ethics and Animal Behavior. *Philosophy*. Vol. 48, 1973, 111–135.

- Roman-Lagerspetz, Sari (2020): Vapaus, totuus ja tunnustus Hegelin filosofiassa. Teoksessa: Hirvonen, Onni (toim.): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS.
- Ruonakoski, Erika (2011): *Eläimen tuttuus ja vieraus. Fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslajisia eläimiä koskevaan tutkimukseen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Schlosberg, David (2007): *Defining environmental justice: theories, movements, and nature*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitz, Friederike (2016): *Animal Ethics and Human Institutions. Integrating Animals into Political Theory*. Teoksessa: Garner, Robert & O'Sullivan, Siobhan: *The Political Turn in Animal Ethics*. London: Rowman & Littlefield International.
- Stuart, Diana & Gunderson, Ryan (2018): Nonhuman Animals as Fictitious Commodities: Exploitation and Consequences in Industrial Agriculture. *Society & Animals*, 26, 1–20. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341507>
- Särkelä, Arvi (2020): Tunnustuksen patologiat. Sosiaalisuus ja kritiikki Honnethin tunnustusteoriassa. Teoksessa: Hirvonen, Onni (toim.): *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: SKS.
- Telkänranta, Helena (2020): *Miltä tuntuu olla eläin?* Helsinki: SKS. Viides painos.
- Thompson, Simon. (2006): *The political theory of recognition: a critical introduction*. Cambridge: Polity.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (uudistettu laitos). Helsinki: Tammi. E-kirja.
- Tuomivaara, Salla (2023): Me olemme eläimiä, mutta eläin ei ole sitä mitä kuvittelemme. Mary Midgley'n urauurtava eläinkäsitysten kritiikki. *niin & näin* 2/2023.
- Wahlberg, Birgitta (2020): Tulevaisuuden eläinten suojelu: Eläinoikeudesta ja eläinten perusoikeuksista. Teoksessa: Aaltola, Elisa & Wahlberg Birgitta (toim.): *Me & muut eläimet*. Tampere: Vastapaino.